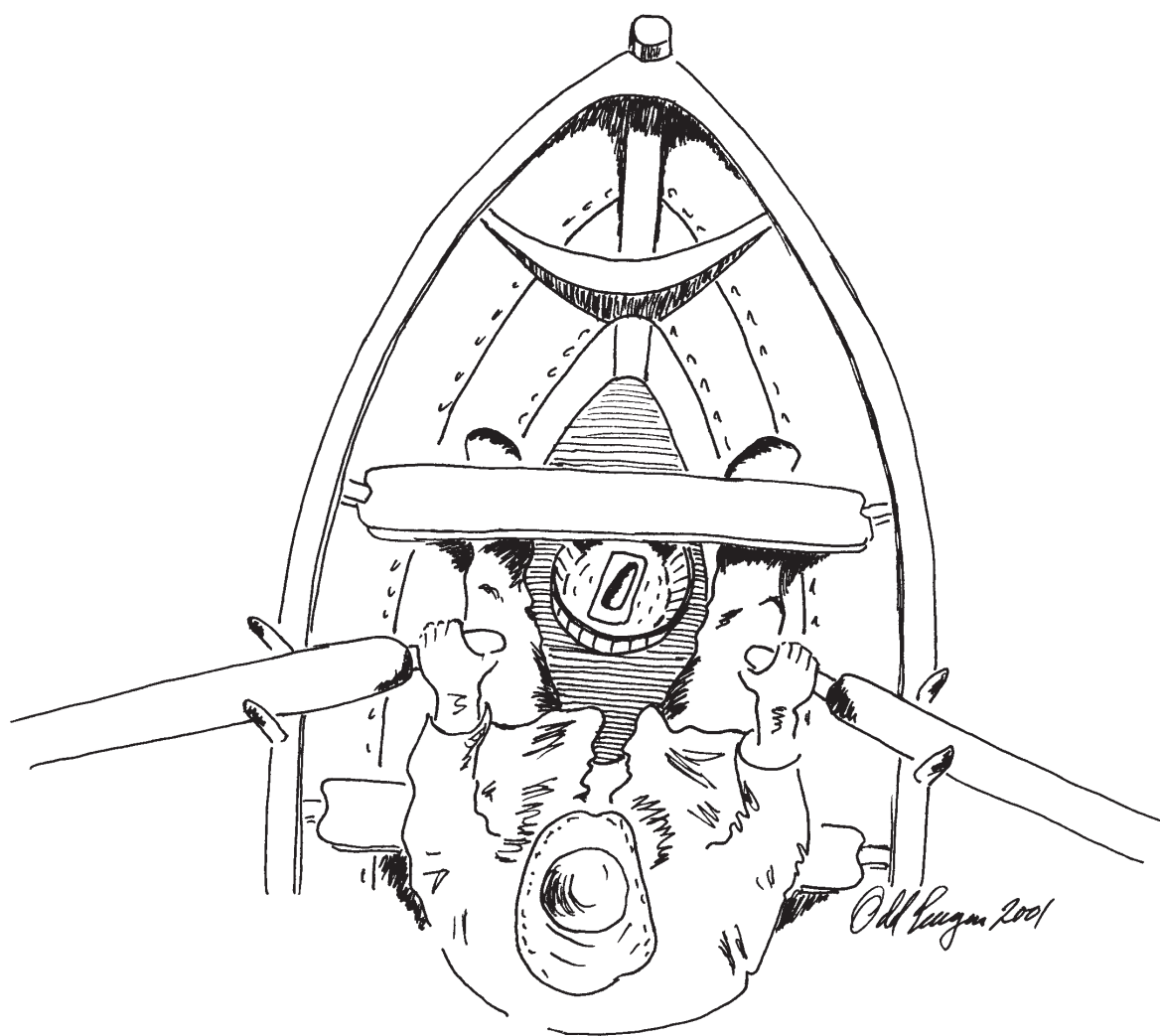

Leidarsteidn

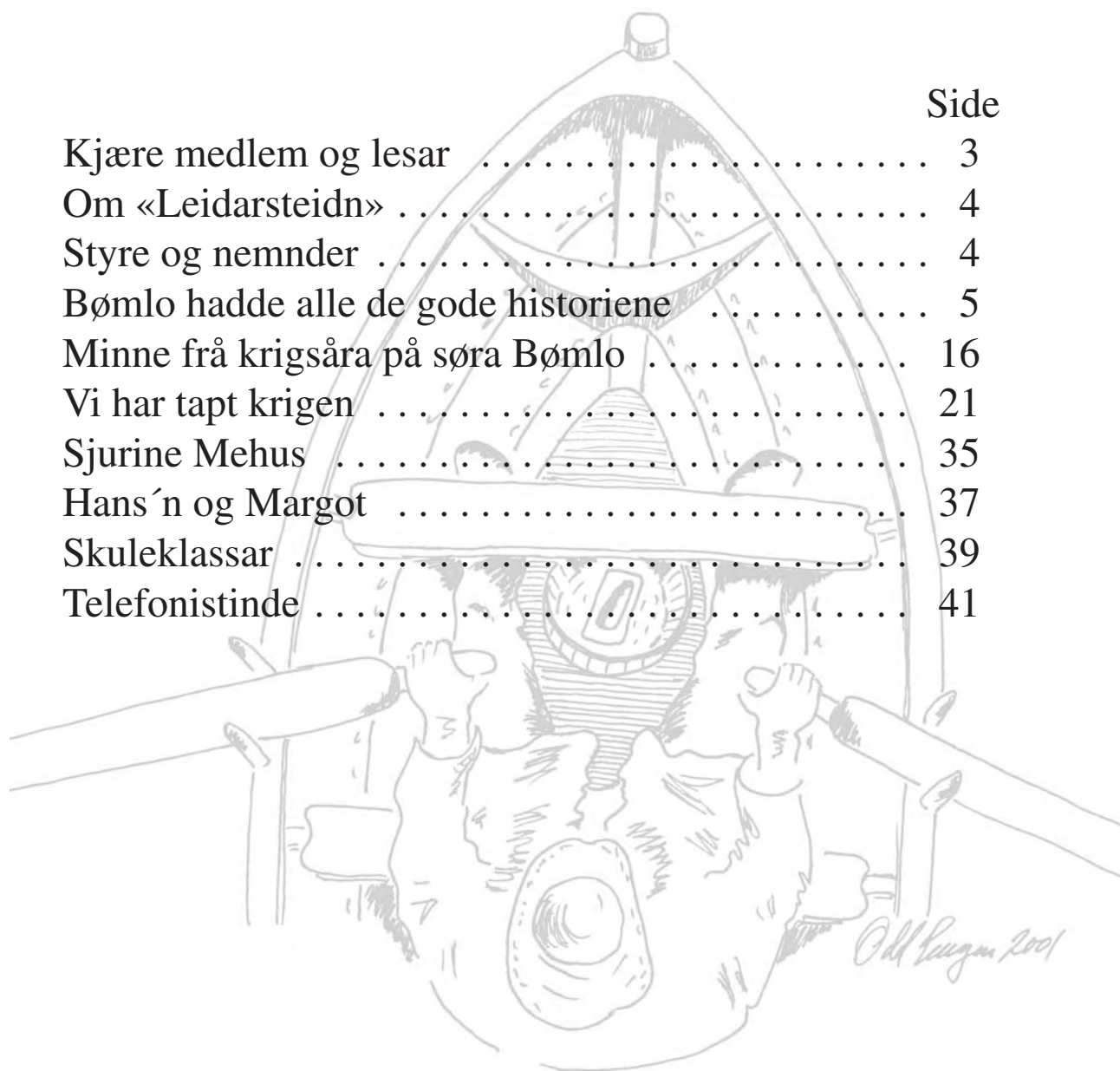

*Bømlo Tur- og Sogelag
Årshefte 2003*

Pris kr 60,-

Innhald

	Side
Kjære medlem og lesar	3
Om «Leidarsteidn»	4
Styre og nemnder	4
Bømlo hadde alle de gode historiene	5
Minne frå krigsåra på søra Bømlo	16
Vi har tappt krigen	21
Sjurine Mehus	35
Hans´n og Margot	37
Skuleklassar	39
Telefonistinde	41

Kjære medlem og lesar

Dette er 3 året Leidarsteidn kjem ut, og me må vel kunne seia at den har vorte godt mot-tatt. Me lova i forrige Leidarsteidn at Espevær ville koma tilbake neste år med stoff og den lovnaden har me og halde. Tusen takk til gamle og nye forfattarar.

Her er ei lita orientering om dei andre aktivite-tane i Bømlo Tur og Sogelag. Når det gjeld restaureringsarbeidet, har me i år lagt nytt tak på Bergeshuset, og me har malt kjøkken og gang der. Alle husa våre er og vorte sprøytt mot mott. Neste år har me planer om å leggja nytt tak på Fridtun og mala der. Av andre store oppgåver som ligg føre oss kan nevnt: Innlagt vatn på Bergeshuset, ordna toalettfor-holda der, laga ny vassrenna til saga på Vorland og ellers vanleg vedlikehaldsarbeid på dei andre husa.

I år har me og fått Karinestova på Hovland frå Bømlo Kvinne og Familielag. Tusen takk, me lovar å ta godt vare på huset.

Når det gjeld arrangement, har det vore eit svært aktivt år. Me har mellom anna hatt midt-sommarfest på Berge med låvedans til trekk-spelmusikk. Dette var svært vellukka og ein stor takk til Knut Hegle som stilte løa si til disposisjon. Men det største arrangementet vårt var utan tvil "Kystsogedagane" på Langevåg. Det må ein vel kunne seia var full

klaff både sosialt og økonomisk. Inntektene derifrå er ein av hovudgrunnane til at me kan halda oppe tempoet i restaureringsarbeidet. Ei spesiell takk til mannskapet på ferja Skånevik med Leif Egil Barane som skipper.

Båtboka vår er det no mange som etterlyser og den er rett rundt hjørnet. Det vart ein del meir arbeid enn me trudde, men me reknar med å ha den klar til våren. Resultatet ser ut til å bli svært bra. Gled dåke, og samstundes ei stor takk til forfattarane som har vore samla nesten kvar onsdag i 2-3 år. Som nevnt i forrige Leidarsteidn har me og ei heimeside som blir oppdatert. Der finn de m.a. navn på folk i styre og nemnder, linkar til nordsjøløypa osv. Adressa er; <http://www.bomloturogsogelag.no>

Dette var ei kort orientering om aktivitetane til Bømlo Tur og Sogelag. No kan du bla vidare i bladet og kosa deg med resten av stoffet. Me i Bømlo Tur og Sogelag håper at Leidarsteidn i år som tidlegare vil verta til glede for gamal og ung og setja igong mange samtaler rundt om i juleselskapa. Me vil med dette ynskja alle lesa-rane ei riktig God Jul og eit Godt Nyttår, og håper at Leidarsteidn blir å finna under mange juletrær i år og.

For Bømlo Tur og Sogelag
Norvald Nytveit

Om "Leidarsteidn"

Det har ikkje alltid vore så enkelt å ta seg fram over store havstykke som i dag. I førhistorisk tid hadde dei ingen av dei presisjonsinstrumenta som vert brukte no. Det dei hadde å navigere etter var sola og stjernene. Stjerner dei navigerte etter blei kalla leidarstjerner, t.d. Polarstjerna.

Det eldste kompasset vi veit om, var ein magnetisk stein som flaut på ei trefjøl i eit kar med vatn. Ein magnet som flyt på ei fjøl, vil retta seg inn slik at den eine enden peikar mot nord og den andre mot sør. Dette tok dei sjøfarande i

bruk for å få ein sikrare kurs. Her omkring kom kompasset i bruk på 1200-talet og blei på gammalnorsk kalla leidarsteidn.

Leidarsteidn, eller kompasset som vi kallar det, er eit viktig instrument for å finne fram både til lands og til sjøs. Det er vårt håp at liksom leidarsteidn hjelpte dei sjøfarande å finne vegen heim, kunne Leidarsteidn-bladet hjelpe bøm-lingar å finne tilbake til røtene sine – finne vegen heim igjen.

Styre og nemnder

Året 2003 hadde Bømlø Tur- og Sogelag følgjande styre og nemnder:

Styret:

Leiar Norvald Nyteveit

Styremedlem Bernt Emil Vik

" Margit Hovland

" Anne Grete Engen

" Berge Olson

" Stine Beate Olson

Varamedl. til styret:

Knut Hegle

Kristen Thorsen

Ruth Berny Lønning

Svanhild Vespestad

Henning Tveit

Kåre Skippervik

Arrangementsnemnd:

Bernt Emil Vika

Kåre Skippervik

Berit Strand

Unni Aga

Anne Karin Pedersen

Signe Lønning

Kolbjørn Lønning

Arne Sandvik

Wenche Hegle

Kristen Thorsen

Torill Barane

Lars Skippervik

Lise Vestvik

Ståle Vorland

Restaureringsnemnd:

Henning Tveit

Eivinn Lodden

Leif J. Vespestad

Arvid Samdal

Nemnd for merking av stiar:

Liv Olson

Arne Lønning

Reinert Hovland

Revisor:

Olav Barane

Kari Shetelig Hovland

Bømlo hadde alle de gode historiene

AV SISSEL HAMRE DAGSLAND

For Kari Shetelig Hovland har Bømlo hele livet vært stedet med de mange gode historiene, historier verd å formidle både til bømlinger og til annet folk vidt omkring. Men historiene måtte først oppdages, utforskes, oppleves, graves frem fra arkiver og gamle papirer – eller fra minnet til folk som kunne huske og fortelle. Gradvis har hun fått dette forholdet til både Bømløs store historie, og til de mange mindre historiene den rommer. Det begynte da Kari som liten jente kom til Bømlo for første gang og fikk høre om de aller fjerneste tider, om steinalderen, gjennom arbeidet til faren, arkeolog Haakon Shetelig. Dette Bømlo, som var så forskjellig fra hennes hjemlige Bergen og rommet så mye spennende stoff for fantasien, fortonte seg da som et eventyrland. Men etter hvert som Kari ble en voksen og moden person og vokste seg stadig mer sammen med Bømlo fikk hun den forståelsen at her kom hun tettest inn på det virkelige livet, på folks hverdagsslit med å skaffe seg et utkomme fra havet og fra jorden i generasjon etter generasjon. Her lå de historiene hun selv ville finne frem til, utforske og oppleve. Den lille arkeologdatteren, nysgjerrig på rare og eventyrlige ting, ble etter hvert Bømløs lokalhistoriker. Bygdebok med gards- og ættesoge, historien om fiske i nære og fjerne farvann, og beretninger om små og store trekk i et hverdagsliv i endring og utvikling er kommet fra hennes skrivestue. Gjennom bøker, artikler, foredrag og skuespill har hun gitt Bømløs mange historier videre.

Dette skal bli historien om Kari og Bømlo, slik hun selv forteller den. Som et litt fjernere

bakteppe ligger oppvekst og utdanning, samt andre steder og land hvor hun har studert, arbeidet og reist. Historien begynner da Kari kom til Bømlo for første gang i 1918, to år gammel. Da var det gått 17 år siden far Haakon Shetelig selv kom til Bømlo for første gang i 1901 og tok fatt på sitt banebrytende arbeid med utgravninger som skulle avdekke en sentral del av steinaldrens historie i Norge, nemlig den omfangsrike grønnsteinsindustrien som hadde foregått på Bømlo i både eldre og yngre steinalder. Det var Johan Vespestad som hadde brakt til Bergens Museum merkelige, tilhogne steiner som han hadde funnet under nydyrking i Sokkamyro. Den 24 år gamle konservator Shetelig dro til Bømlo for å undersøke nærmere, og i Sokkamyro fikk han sitt første utgravningssted, og fant det han måtte konkludere var både boplass og verksted. Her var mengder av grønnsteinsøkser, mange uferdige eller skadde, og her var redskaper av flint og kvartsitt. Da Shetelig kom tilbake til Bømlo i 1917 hadde utforskningen av steinalderen fortsatt andre steder i landet, og Johan Vespestad hadde fortsatt med å ta kontakt med Bergens Museum om nye funn, og nye funnsteder. Utfordringene på Bømlo så uendelige ut, og utgravningene fortsatte i mange år fremover. Et viktig høydepunkt var det da det lenge ettersøkte grønnsteinsbruddet ble funnet på Hespriholmen i Nordøyane i 1923, et år da Shetelig selv ikke hadde utgravning på Bømlo. Men han fikk straks telegram om den viktige oppdagelsen. Resultatene av hans og andres utforskning av Bømløs forhistorie har Kari Shetelig Hovland gitt skriftlige oppsummeringer av ved flere anledninger, sist i boken "Haakon Shetelig, Arkeologen og mennesket", som kom ut i 1995.

Arbeid og ferie

Så kan vi rette blikket mot lille Karis møte med fars spennende arbeid på Bømlø. I 1918 hadde Haakon og Frida Shetelig fått kjøpe det gamle våningshuset på Vespestad som sto tomt etter at Johan Vespestad i 1907 hadde bygd nytt hus. Johan Vespestad fortsatte i alle år å være Sheteligs nærmeste kontaktperson og medhjelper på Bømlø. Hit kom nå familien, fra 1920 også med lillesøster Helene, og tilbrakte mange lange somre. Det var en kombinasjon av ferie og fars arbeid – ja, han var her også mange ganger uten familien, sammen med arkeologkolleger eller studenter.

For en liten jente som ellers bodde i et stort, moderne hus i Bergen var Gamlehuset og Bømlø en helt annen verden. Fra første stund fikk hun nærkontakt både med fars arbeid og med naboenes gårdsarbeid. Sammen med mor Frida var Kari med til utgravningsfeltet; et bilde fra feltet viser mor med sytøy og kurv, og Kari i lek. – Ofte var jeg på tur med far, og da kunne det plutselig dukke opp en grønnsteinsøks eller en flintpil ved siden av veien. Jeg var helt innlevd i dette, og en gang hadde jeg funnet en stein jeg syntes var riktig fin, men ved nærmere undersøkelse måtte jeg si: Uff, du narret meg. Jeg trodde du var en grønnstein, og så var du bare en gråstein! Når far og jeg satte oss ned og hvilte fortalte han om holmene og skjærene som vi så, og som hadde ligget uendret gjennom tusener av år, mens havet hadde sunket og steget igjen. Da følte han seg nær dem som hadde levd her i steinalderen. Når far kom hjem om kvelden etter dagens graving vasket han seg og skiftet klær, og så satte han seg ved det store bordet i stuen for å tegne inn dagens funn på rutepapir, forteller Kari. Kari var blitt åtte år gammel da hun fikk være med far til 900 års jubileet for kristenretten på Moster. De reiste i en kutter fra Vold som var stappfull av folk på turen. Haakon Shetelig skulle holde foredrag i gamle Moster kirke, og Kong Haakon var også

til stede ved feiringen. Det var ved denne anledning korset på Vetahaugen ble reist. En stor og minnerik dag var det.

Fars nære venner og kontakter hadde barn

Gamlehuset på Vespestad i 1918. Veien til Kalavåg gikk rett forbi huset.

som ble lekekamerater for Kari. Johan Vespestad hadde ofte med seg lille Celius, og han og Kari hadde en lekevogn sammen. Arnt Hovland var en annen god venn, og hans sønn Mathias (som Kari mange år senere giftet seg med) stakk alltid forsiktig hodet inn døren og spurte barnepike og hushjelp Fridborg: Har du vasst? For da kunne han jo ikke komme inn. Johan Vespestads sønn Lars og hans kone Jenny var nærmeste naboer til Gamlehuset, og det var til ham Shetelig gjerne skrev når Bømløturen nærmet seg, for å bestille torv og skyss frem til Gamlehuset for familien og varene deres.

Lars og Jenny var gode voksenalvenner for lille Kari. Hun fikk være med dem i høyingen, og Lars laget først en liten barnerive til henne, og noen år senere en litt større. – Veien til Vespestadhagen og torvmyren deres gikk rett forbi Gamlehuset, og underveis til torvmyren stoppet gjerne Lars og spurte om jeg fikk være med. Det var en fantastisk opplevelse for meg. Det luktet også så godt når vi brente torv i stuen, og den fine, gule asken fikk jeg til lekestuen ute mellom steinene. Når jeg hadde vært med Lars og Jenny og høyet og raket fikk jeg belønning, nemlig skive med sirup inne hos dem. Slikt fikk jeg ikke hjemme, sier Kari.

Kari med mor og far, Frida og Haakon Shetelig, ved Gamlehuset i 1919.

Husmor på Bømlo

Nei, Frida Shetelig var nøye som husmor, og sirup var nok ikke noe som sto på menyen ved hennes bord. Forflytningen fra Bergen til Bømlo bød på mange utfordringer til omstilling som hun måtte takle. I Gamlehuset var det ikke elektrisitet eller bad som hun var vant til. Det ble koking på vedkomfyr, og Arnt Hovlands datter Anna var ofte kokke, særlig når det bare var arkeologer og studenter i huset. Renslighet var viktig, og hele familien tok sine bad i et rundt sinkbadekar. De badet også flittig i sjøen, og far og mor hadde da med seg store, hvite badekåper og nistekurv. Far likte visst best å vasse og lete etter skjell og grønnstein, minnes Kari.

Uvant for en Bergenshusmor var det at middagsmat ikke var å få kjøpt i forretningene på Bømlo. Noe hadde Frida med fra Bergen – en

stor spekeskinke eller et fenalår, som ga mange middager gjennom sommeren, og dessuten tomater og andre grønnsaker. Som andre på Bømlo opplevde familien at når det var store silde- og makrellsteng lot det seg gjøre å få fylt oppi en bøtte. I Eidesvågen lånte Frida og Haakon båten til Arnt Hovland. De rodde ofte til Espevær for å handle, og dorget gjorde de også – uten å få noe særlig. I Langevåg hadde de en egen liten båt, og Frida rodde alene ut til Bleikjo, satte trollgarn og fikk fisk. En gang fikk hun garnet fullt av hå, og da måtte hun ha hjelp. Og så var det hanekyllingene, da. De var til overs på gårdene, men bømlingene spiste ikke kyllinger på den tiden, og gravde dem heller ned. Men guttungene fikk vite at fru Shetelig gjerne kjøpte dem til mat, og ga ti øre stykket. Ti øre fikk de også om de hadde en grønnstein med til Shetelig. Det ble ganske mange som kom på døren til Gamlehuset med hanekyllinger og grønnstein.

Kom det tilreisende gjester til Gamlehuset ble de gjerne traktert med hummer eller laks, spesielle og fine retter som bømlingene ikke så seg råd til å spise selv. De ble kjøpt fra Peder Lønning på Kalavåg, som hadde laksenot ved Odno. Fra hans kone Marianne kjøpte familien løk. Da hun var litt større syklet Kari til Berge for å kjøpe egg. Poteter og melk hadde folk også til salgs. Kari og Fridborg måtte gå til Hatten og kjøpe melk, for mor visste at Amund Hatten hadde vært i Amerika og regnet med at det var mer moderne stell på gården hans, og mindre smittefare. Hun var livredd for tuberkulosen som flere på Vespestad døde av utover i 1920-årene. Det var den ene grunnen til at familien i noen somre holdt seg vekke fra Bømlo; den andre var Karis astma-bronkitt som gjorde at de fikk det råd å tilbringe saommeren i tørrere klima på Østlandet. Det gjorde Frida og jentene hennes, og Kari bodde dessuten et helt år i Lillehammer med Fridborg. Og hun ble bra av sykdommen.

Ut i verden – og krigstid på Bømlo

De lange somrene på Bømlo var jo bare en del av Karis oppvekst. Noe av sommeren og gjerne påskeferier tilbrakte familien på landstedet på Os, med besteforeldrene Henriette og Joachim Grieg som nærmeste naboer. Skolegangen hadde Kari hjemme i Bergen, og der tok hun artium på Bergen Katedralskole i 1934. Etter dette studerte hun ved Universitetet i Oslo, men med studieopphold på Island, i London og i København. Det var langt fra London, med besøk til teatre og British Museum – og til Island, der studiene gjaldt norrøn filologi og sagaer, og hun fikk kontakt med gammelmodig gårdsliv og fikk ri på Islandshester. Men begge deler ga viktige impulser, som skulle komme til nytte senere på flere måter. Både engelsk og islandsk ble arbeidsspråk for Kari, og med oppholdet på Island var det lagt et grunnlag for hennes senere arbeid med det norske Islandsfiskets historie.

I 1939 giftet Kari seg med Håkon Hamre, og da krigen kom var de begge studenter i Oslo. De opplevde panikken som bredte seg i Oslo da de tyske okkupasjonsstyrkene inntok byen. Folk ville ut av sentrum, og de som hørte til andre steder i landet ville bare hjem. Hjem var for Kari og Håkon selvsagt Bergen, og det tok flere dager å komme dit med en ganske komplisert reiserute. Men de kom tilbake til Oslo, og fikk fullført hovedfagseksamen før universitetet ble stengt i 1942, og de igjen dro hjem til Bergen. Karis hovedoppgave var om den danske kritikeren Clemens Petersen og hans forhold til norsk litteratur i årene 1854-84.

I krigsårene var alt vanskelig – vanskelig å studere og arbeide, vanskelig å få mat. Kari og Håkon fikk døtrene Sissel (f. 1941) og Jorunn (f. 1943) under krigen. Kari fikk skrive artikler til etpar bøker om bergensk kulturhistorie, det var ufarlig stoff å arbeide med under krigen. Og Bømlo ble igjen et trygt og godt sted å være i

Kari og Håkon med døtrene Sissel (artikkelforfatteren) og Jorunn utenfor Gamlehuset i 1943.

lange krigssomre. – Egentlig var det jo sperret, og forbudt å forlate egen kommune. Vi klarte likevel en gang å få følge kutteren "Eidesnes" fra Bergen til Bømlo. Den måtte gå i siksak ut Vågen i Bergen på grunn av minene, men vi stolte på de som styrte. En annen gang reiste vi med "Sunnhordland", som var så overfylt at der ikke var ledige sitteplasser, og jeg satt på en fortøyningspåle på dekk, forteller Kari.

Nå var hun selv husmor og mor i Gamlehuset, og forholdene på Bømlo var ikke så forskjellige fra barndommen tjue år tidligere. Folk drev med jordbruk og fiske så intensivt som mulig, og nå var det slik at det var lettere for en Bergensfamilie å skaffe seg mat her enn i Bergen. – Fiskefartøyer fikk ekstra rasjoner av flekk, mel og andre varer. Kjøpmann Larsen i Espevær som skulle forsyne fiskebåtene hadde alltid noe ekstra å selge. Sardiner og smør kunne vi iblant få der. Fra bønder på Bømlo fikk vi kjøpe melk, og prim og ost som de laget selv. Havremel til grøt var også å få kjøpt. Fra stengene med sild og makrell fikk vi som før hente oss fisk i bøtter, minnes Kari.

Så mye var omsnudd under krigen. Haakon Shetelig ble av tyskerne forvist fra Bergen fra 1942. Han ble regnet som en farlig innflytelse på grunn av sine harmdirrende artikler mot okkupasjonen, som sto å lese i Bergens Tidende før nazistene grep makten over både den og andre aviser. Haakon og Frida dro til Østlandet

og bodde i Asker og på Bygdøy frem til freden, mens tyskerne beslagla huset deres i Kalfarli i Bergen. Haakon Shetelig fant seg også et "ufarlig" tema å skrive om i resten av krigsårene, nemlig det store verket "Norske Museers Historie". Fra Bømlo kom et kjærkomment tilskudd til matforsyningen. Til foreldrene fikk Kari sendt spekemakrell og hummer med "Bas" av Espevær, som gikk i fast rute mellom Bergen og Oslo. Kari og familien var på Bømlo ved krigens slutt i mai 1945. Naboen Peder Eidesvik hadde radio, og dit gikk de tidlig om morgenen da meldingen var ventet om at det var fred. Det var et herlig syn da flaggene gikk opp over hele Bømlo, hos alle som hadde flagg. Kari og Håkon ble værende på Bømlo denne sommeren, men dro til Bergen for å feire 17. mai.

Bømlinger og andre Nordsjøfolk

I årene etter krigen fikk Kari og Håkon de to sønnene Olav (f. 1947) og Svein (f. 1949). Så snart det etter frigjøringen var mulig å arbeide normalt i avisene igjen fikk Kari kontakt med Bergens Tidende, hvor hun skrev bokanmeldelser og reportasjer fra vandringer i Bergen. Radioprogrammer laget hun også. Og så dukket det stadig opp interessante temaer med tilknytning til Bømlo. –Jeg kjente jo til de engelske kutterne de hadde så mange av i Espevær. Da mor ganske snart etter krigen kom til at jeg trengte en liten tur til England, og bidro med "reisestipend" og to hushjelper hjemme i 14 dager, besluttet jeg å dra til Yarmouth og Lowestoft hvor bømlingene hadde kjøpt sine fartøyer. Ved kaien i Lowestoft lå fem kuttere som var helt lik de jeg kjente fra Espevær. Her lå de i opplag, og to eldre menn som var vakter inviterte meg om bord på te og fortalte om båtene, som hadde vært på Island. Vertinnen på pensjonatet var også flink til å fortelle, og jeg fikk

"Bømmeløy" på vintersildfiske.

høre om hollendere som kom hit, på samme måte som de kom til Espevær. Resultatet ble en stor artikkel i Bergens Tidende, hvor temaet var kontakten mellom England og Bømlo og Karmøy. Den hadde tittelen "Nordsjøfolk", forteller Kari. Andre Nordsjøfolk å skrive om fant hun da hun vandret omkring på Sotra, snakket med folk og så hvordan de levde her, og skrev artikkelen "Hos havstrilen".

Kari skjønnte at hun hadde en skattkiste av gode reportasjemuligheter i sitt kjennskap til Bømlo og sine venner og kontakter der. –Jeg hadde veldig lyst til å skrive om sildefisket, og jeg fikk lov til å være med på snurperen "Bømmeløy" der Mathias Pedersen var skipper og Simon Eidesvik var bas. Skipperen og stueren delte lugar, og når skipperen var på vakt fikk jeg ligge i hans køy, ellers lå jeg under bordet i en sengklesekk jeg hadde med. Det var et stort mannskap, mange av dem kjentfolk, og de var svært greie mot meg. Vi startet i storm i januar 1952, og lå værfast i Dingen ved Sognefjorden underveis. I Florø møttes mange snurpere med sine doryer og sine kjente storbaser. "G.O. Sars" fant store sildestimer på vei inn fra havet. Da gikk hele flåten ut, både snurpere og drivere, og fikk fangst med en gang. Både rommet og dekket ble raskt fullt.

Jeg tenkte at det kunne vært kjekt å være med en driver også. Da var "Raun", med skipper Johan Pedersen, nokså nær "Bømmeløy", og de skulle ta meg om bord i lett båten. Den kom inn til skipssiden og jeg ble heist om bord med skrivemaskin og sekk, ute på Stadthavet. Jeg grep fatt i relingen på "Raun", og sjøen og lett båten bare forsvant under meg. Men to mann med sterke armer fikk meg om bord. Det var snøstorm, og da mannskapet en tidlig morgen ble kalt ut for å dra garnet klarte jeg ikke å være med. Jeg var så sjøsyk at jeg spydde under ovnen. Men siden kom jeg opp på broen ved siden av skipperen og kunne følge med. Fangsten var god, men det var et helt kav av snø, blod og silderisp, sier Kari og grøsser litt ved et minne som er like sterkt etter femti år.

Det ble to reportasjer i Bergens Tidende, og redaktør Håkon Torsvik var begeistret.

Ja, slik var det. Mange av de gode historiene skulle oppleves på kroppen, det være seg på havet eller i fjellet. Kari ble også med bømlinger som dro med to båter til Dimmelsvik for å gå opp til Bjødnabøle på smalesanking. I artikkelen "Smalsanking" skrev hun: "Får jeg være med? "Ja, da e no dine egne bein du ska gå på". Litt hardt er det i skodden opp gjennom lien, trække i vassblaut myr og surklende bekker, va elven med tung bøl på ryggen, så et skarve kvinnfolk tar overbalanse og går på ende midt i straumen i vann til livet."

Oslo og Vestlandslengt

I 1952 ble Håkon og Kari skilt, og de fire barna fulgte sin far til California, hvor han ble professor i nordiske språk og nordisk litteratur. To kom tilbake til Norge etter noen år, to ble værende i USA. Men for alle fire er Bømlo fortsatt den norske hjemmebasen, stadig et samlingssted for familien, også nye generasjoner som er kommet til.

I 1950-årene var Kari frilans-journalist i Oslo. Hun hadde litteraturstudier bak seg, hun hadde sett mye teater under sine Englandsopphold, og hun var med i Bergens Dramatiske Klubb fra krigens dager. Det var et kulturelt pustehull under krigen, der mange vordende skuespillere og skribenter var samlet. Kari hadde også vært litterær konsulent for Den Nationale Scene i Bergen. Nå fulgte noen år da hun skrev teateranmeldelser i Bergens Tidende, Dagbladet og Morgenbladet i Oslo. Men også i de to Oslo-avisene ble hun en allsidig journalist. Og hun kom inn i den inspirerende kretsen rundt Det Norske Teatret i Oslo, med litterære personligheter som Tore Ørjaseter fra Gudbrandsdalen og Aslaug Vaa fra Telemark.

Men i Oslo-tiden tok Kari også stadig turer til Bømlo, gjerne midt på vinteren og i etpar

*Kari og Mathias Hovland utenfor det nye huset sitt på
Vespestad i 1969.*

uker om gangen. Inntrykkene og fortellingene herfra var sterke, og hun kjente på seg at dette var stoff som var viktigere og mer fristende å skrive om enn det som foregikk i Oslo. –Det ble etter hvert veldig trist i Oslo, og jeg lengtet til Vestlandet hele tiden. Når jeg kom tilbake, så de grønne liene og fossene, var det helt vidunderlig – en annen verden. En gang fikk jeg høre at

frakteskuten "Nerma" skulle en tur til Oslo. Jeg var så lei den byen at jeg ikke orket mer, og så benyttet jeg anledningen til å sende flyttelasset med "Nerma" vestover og hjem til Bømlo og Gamlehuset, sier Kari.

Frakteskuten «Nerma» underveis.

Det var i 1955, og i 1956 giftet hun seg med Mathias Hovland som eide "Nerma" sammen med slektninger. Året etter tok de fatt på å bygge sitt nye hus på Vespestad. Kari hadde fått så god kontakt med Dagbladet at hun kunne fortsette å skrive artikler der, nå om Bømlo, om fisket, om turer med "Nerma". For der var Kari stadig med, ble nesten sjømann og gikk vakter. Slik kunne hun beskrive en tur med "Nerma" i Dagbladet: "Vest for Gamla bryter det stygt på grunner langt, langt utover, innenfor vasker det mot lumske skjær, vi går her i en renne, i den blanke sektoren fra Buholmen. Nå er vi utenpå alt land, nå fins her ikke livd, nå kommer sjøen rullende for full kraft i lange, dype dønninger, og skuta slingrer. Kart og passer deiser av bordet, krus og panner singler nedi byssa. Nå står vi ikke mer, men sklir fra vegg til vegg og henger etter armene, dørken er et vippebrett ingen kan stanse. Kompasset gynger uavlatelig sin egen vei, i motsatt retning. En tung sjø slår over luka, pisker på glaset."

Bømpling og lokalhistoriker

Kari var på vei fra å være utenforstående betrakter og journalist, til å bli bømpling og lokalhistoriker, som med både faglig historikerblikk og innlevd forståelse kunne gi seg i kast med Bømlos egen historie. Det viktigste som skjedde i denne overgangen var at hun fikk i oppdrag å skrive det som ble bind III av Bømlo bygdebok, "Gards- og ættesoge for Bømlo sokn". Kari forteller: - Ideen om bygdebok ble tatt opp like før

sammenslutningen av kommunene Bømlo, Bremnes og Moster. Enok Eide var ordfører i gamle Bømlo kommune; han spurte om jeg kunne påta meg å skrive gards- og ættesoge, og jeg sa ja. Dette var i 1962, og det var en stor oppgave som jeg ble veldig opptatt av og brukte mye tid på. Den ferdige boken ble trykt i 1972. Erling Vorland var spesielt opptatt av slektshistorie på Bømlo; han hadde samlet og tilrettelagt mye arkivstoff, og fortsatte med det. Dette fikk jeg benytte, i likhet med arkivstoff som Knut Kristiansen hadde samlet for Espevær.

Selv fikk jeg gjennom arbeidet med bygdeboken anledning til å bli kjent med alle gårder og alle familier på søre Bømlo, og med hele utmarken. Da jeg holdt på med bygdeboken var hele driften av utmarken fortsatt i full gang. Folk gikk på stølen og melket, og de hadde heskene der. På hver gård fikk jeg med meg en som var godt kjent til å følge meg i utmarken, og fikk vite om gamle navn og grenselinjer. Overalt var folk hyggelige, gjestfrie og interessert, de tok godt imot meg og kunne vise frem en mengde gamle dokumenter som var bevart rundt om på gårdene. Arbeidet med bygdeboken var svært viktig for mitt forhold til Bømlo. I barndommen var det eventyrlandet, med så mye fantastisk og merkelig. Nå fikk jeg høre så mange beretninger om livet slik det virkelig var,

Gamle "engelskmenn" på Espevær. Fra venstre "Mågen", "Victoria", "Håkon" og "Alpha".

med arbeidet i hus og innmark, i utmark og på sjøen, forteller Kari.

Etter at bygdeboken kom ut har hun og andre bømlinger fått erfare at den er blitt et nyttig oppslagsverk i de fleste hjem på søre Bømlo, når usikkerhet om slektshistorien skal oppklares.

Nå måtte Kari finne en ny oppgave å kaste seg over, og valget falt på det norske Islandsfisket. Island hadde hun besøkt noen ganger, og på Bømlo hadde hun hørt mye om Islandsfisket, og sett folk og båter ruste seg ut både i Bergen og i Haugesund. Men nå måtte perspektivet utvides – sørover til Karmøy og nordover til Sunnmøre, og nordvestover til Island hvor hun besøkte fjordene på Øst- og Nord-Island. Igjen var arbeidsmåten en kombinasjon av arkivundersøkelser og samtaler med folk som husket. Møtene med gamle norske fiskere og med islendinger som kunne fortelle om nordmennesenes fiskevær på Island, var en opplevelse i seg selv. Dette resulterte i to bøker, "Norske seilskuter på Islandsfiske" i 1980 og "Norske Islandsfiskere på havet" i 1985.

På samme måte var det med makrelldoringen; interessen for den begynte med det Kari hørte fortalt på Bømlo, og inntrykkene fra fartøyene hun kjente fra Espevær og fra Yarmouth og Lowestoft. Men også her måtte perspektivet utvides, og turen gikk til Karmøy og sørøstover til Mandal og Kristiansand for intervjuer og arkivundersøkelser om innførte engelske fartøyer. Dette resulterte i en fyldig artikkel om makrelldorgefisket i årene 1884-1914, som ble trykt i Sjøfartshistorisk årbok i Bergen i 1985.

Det var aldri vanskelig å få folk til å prate og fortelle, og aldri ble jeg bortvist. Men det var langt fra bare snakk om systematiske intervjuer. Mye er kommet frem helt spontant i avslappede samtaler. Slik folk levde på Bømlo var det særlig mannfolkene som hadde tid til å sitte og prate. Det typiske var at deres arbeid var sesongbetont, mens kvinnfolkene hadde det samme all-

tid. De arbeidet i fjøset og i huset, kyr skulle ha drikke, melking hjemme og på stølen, bæring av tunge vannbøtter, tungvint klevask og matlagning. Kvinnfolkene slet seg gjerne ut. Mannfolkene arbeidet nok også hardt, men ikke like hardt alltid. De hadde sesongfisket, slåtten, pløying og harving, potetåkeren, stell av hesten, hjemmefiske. Mye av dette var jo også kvinnfolkene med på, men mange menn kunne nok ikke tenke seg verken å melke eller lage mat hjemme, sier Kari.

I hverdagsstrev og dagligliv på Bømlo har hun funnet stoff til en rekke artikler i Sunnhordland årbok gjennom mange år; vassløysa og klevask er ett av mange temaer. I disse artiklene har hun bl. a. skrevet om losvesenet i Sunnhordland, hummerfiske i Espevær, om gamle naust og sjøhus, om skoleforhold og byturer og gamle brev, og om da Langevåg fikk elektrisk lys. I 2002 kom den lange artikkelen om helsestell i gamle Bømlo kommune, og

Kari Shetelig Hovland

samtidig bidrog Kari til en bergensk bestselger om barndomsminner fra mange forskjellige strøk i Bergen, "Vi bodde der".

Kulturpersonlighet og dramatiker

Etter at hun bosatte seg fast på Bømlø, har Kari vært aktiv i det lokale kulturlivet. Mange er de husmorlag, fiskarlag, helselag m.m. som har hatt henne som foredragsholder. En tid kom forespørslene så tett at hun var nødt til å ty til gjenbruk av sine foredrag både om Bømlø og om andre kulturhistoriske temaer, og da var det om å gjøre å holde greie på hvilket lag som hadde hørt hvilke foredrag tidligere.

Å gå inn på Karis innsats som en av stifterne av Bømlø Tur- og Sogelag for tretti år siden, og mangeårig deltaker i lagets aktiviteter, skulle ikke være nødvendig. I fjorårets nummer av Leidarsteidn gjorde Kari selv grundig greie for lagets historie i anledning 30 års jubileet.

Selv vil Kari gjerne se tilbake på tiden da hun var formann i den kommunale kulturnemnda, like etter kommunesammenslutningen. Da kjempet hun for en sak som på den tiden var noe kontroversiell, og vekket motstand – nemlig at også Bømlø skulle bli i stand til å ta imot besøk fra Riksteatret. – Riksteatret var begynt å reise rundt med sine forestillinger, men til Bømlø kom de ikke, for her var ikke noe brukbart sted å spille. Kommunehuset på Sortland var bygd, men egnet seg ikke. Jeg foreslo at vi måtte gjøre noe for å få teaterbesøk, vi som andre. Så skrev vi til Riksteatret for å få en plan for lysarrangementer, og fikk kommunestyret med på det, selv om det var motstand mot teater – både teater og dans ble betraktet som synd. Bømlø fikk så premieren på Henrik Ibsens "Brand" for å innvie scene og lysarrangement, og i forkant av premieren hadde vi på søre Bømlø en liten uformell studiesirkel for å gå gjennom hele dramaet. Det kom mye folk til

premieren, men stykket gikk bare en gang, forteller Kari.

Men det var den gang. Da Bømløteatret i 1984 for første gang satte opp Mostraspelet, "Kristkongane på Moster", som er blitt en årviss suksess, var det bevist også for bømblingene at teater og kristendom ikke trenger være motsetninger, men at kristendommen kan uttrykkes og belyses gjennom teater. Senere var den teaterinteresserte Kari med på å bevise at også lokalhistorien kan formidles gjennom teater, med sitt drama "Måkjenn og fjøresteinen", spilt av Bømløteatret i 1987, og musikalen "Gullgravere", som Bømløteatret satte opp i 1994. "Måkjenn og fjøresteinen" hadde Kari skrevet mange år tidligere, sterkt inspirert av folkelivet på Bømlø. Måken står for de unge mannfolkene som vil ut og fly over havet; her er det den nye makrelldoringen som vekker eventyrlysten i 1880-årene. Og fjøresteinen står for de som må bli igjen, bundet til landjorden, mest kvinnfolkene. Mellom dem er det både alvor og skjemt, alt i godt gjenkjennelig språktone og uttrykk. Kari så at det var riktig at nettopp Bømløteatret var det ensemblet som endelig satte opp stykket. Senere skrev hun så musikalen "Gullgravere" for teatergjengen med de gode sangtalentene, og brukte episoder fra en bok om rallarlivet og toner og stil fra rallarviser for å gi farge og liv til gullgravertiden på Lykling. For Bømløteatret skrev hun også barnestykket "Selkvinnen", basert på et irsk sagn.

Den gamle tiden på Bømlø varte til etter krigen. De som er på min alder har levd med det gamle gårdsstellet, med full drift på hver gård, med dyr, poteter, bærhager, torvspaing, stølsdrift. Mye hardt arbeid, men også trivelig samvær i de krevende arbeidsøktene. Vi har sannelig levd gjennom mange perioder i historien, og sett at alt er blitt forandret. Jeg skulle ønske de eldste kunne vært mer aktive med å fortelle sine etterkommere om tidligere tider, og at de unge kunne vært ivrigere til å spørre. Flere ganger har jeg hatt besøk av skoleelever som ønsket opplysninger til skoleoppgavene sine, og mer enn

en gang har jeg kunnet si: spør din bestemor og bestefar! De har levd gjennom det du vil vite, og kjenner det bedre enn jeg, sier Kari som en oppfordring til både gamle og unge bømlinger.

Kari Shetelig Hovlands forfatterskap

Bøker

"Clemens Petersen og hans forhold til norsk litteratur 1854-84",
Hovedoppgave 1942
"Bømlo Bygdebok bd. III. Gards- og ættesoge for Bømlo Sokn" Bergen 1972
"Norske seilskuter på islandsfiske" Universitetsforlaget 1980
"Norske islandsfiskere på havet" Universitetsforlaget 1985
"Haakon Shetelig. Arkeologen og mennesket" Alma Mater forlag 1995.

Artikler

Sunnhordland årbok:
"Haakon Sheteligs utgravninger på Bømlo 1901-42", 1963 (Også trykt i tidsskriftet Viking)
"Fiske på Bømlo i gamle dagar" , 1967
"Langveisfarende som kom til sunnhordlandsbygdene i 16- og 1700-årene", 1972
"Prost Hertzberg beskikker en skoleholder", 1976
"Gamle brev forteller", 1977
"Tur til byen", 1982
"Skole og skolehus på Bømlo før 1930", 1983
"Vassløysa og klevask", 1983
"Gamle naust og sjøhus på Bømlo", 1984
"Zahlahuset i Langevåg på Bømlo", 1986
"Eit skifte i Espevær 1779-81", 1988

"Losvesenet i Sunnhordland fram til år 1900", 1991
"Smalasanking", 1993
"Litt historie om humrafisket på Bømlo", 1994
"Berner Gabrielsen Garvik. Espeværingen som dreiv selfangst", 1996
"Då Langevåg på Bømlo fekk elektrisk ljøs", 1996
"Ei fiskeskøyte i fraktfart", 1997
"Då posten kom til Bømlo", 1999
"Soga om eit fraktefartøy", 1999
"Helsestell i gamle Bømlo kommune", 2002

Edda
"Hvordan islandsk folkekomedie ble til" 1951-52

Sjøfartshistorisk årbok
"Firma J.E. Lehmkuhls Islandsforretning", 1977
"Makrelldorgefisket 1884-1914", 1985

Kapittel i boken "Vi bodde der, tredivestemmer fra strøkene i Bergen", Sigma forlag 2002
"Barndomsminner i Bergen"

Skuespill

"Måken og fjøresteinen", 1987
"Selkvinnen", 1988
"Gullgravere", 1994

Mangfoldiggjorte men utrykte dokumenter

"Utviklingen i Bømlo fra krigen til våre dager" (Øya mot den store verden)
Oversettelse fra engelsk av dokumenter fra gullgruvediden på Lykling

Minne frå krigsåra på Søre Bømlo

AV BERGE OLSON

Klokka var litt over halv ni, tirsdag den 9. april 1940, då fru Lodden kom gåande nedover Olsabrekkå på veg til skulen som tok til klokka ti på ni. Ho svinga innom oss i Kåså, der mor stod og venta på henne utafør utedøra. Det var ikkje noko særstyn at Ingeborg Øye Lodden og mor mi, Bertha Olson slo av ein prat om morgonen eller ved skuleslutt. Men denne morgonen var det påfallande at desse to, der dei stod tett saman, hadde ein alvorleg samtale. Eg var også utafør huset då dei to stod og snakka saman, men for langt borte til at eg kunne høyra kva det dreia seg om. Men etterpå, inne på kjøkenet, kunne far og mor fortelja at tidleg denne morgonen hadde tyskarane hærteke Norge.

Den gongen gjekk me berre annankvar dag på skulen, og eg hadde skulefri den dagen. Ein av leikekameratane mine, Reidar Holme, kom innom. Me stakk ut og sette oss på ein Hauge & Lindås-brødkasse og dingla med beina. Klokka nærma seg tolv, og me lurte på kva me skulle finna på i dag. Rett som det var, hørde me lyden av kjerrehjul som gnissa mot grusvegen. Det var eit gravferdsfølge som kom nedover Vespestadbrekkå. Rett etter at følge hadde passert, såg me to digre fly koma over Stølshaugen med retning mot Kyrkjefjellet. Flya gjekk jam-sides. Dei vagga litt med vengene, og me tykte at dei gjekk nokså seint. Dei var gråfarga med svart kross under vengene og på skrogsida. Då flya var omtrent over oss som sat på brødkassen, kom plutseleg eit lite fly frå vest. Det gjekk atskilleg fortare enn dei to andre flya, og stemde rett mot dei. Rett etter steig det i ein bratt vinkel høgt over dei to andre flya, for så og stupa ned mot dei to tilsynelatande hjelpelause flya. Me hørde nokre knitringar frå det vesle flyet, og

skjønte såpass at flyet frå vest skaut på dei to store. Seinare fekk me høyra at det hadde vore to karar i Eidesmarkjå som måtte søkja ly, fordi dei var redde for å bli truffen av kulene frå det vesle flyet. Andre kunne fortelja at dei to store flya var tyske bombefly, og det vesle flyet ein engelsk jagar. Det blei og fortalt at begge bombeflya blei skoten i brann. Det eine gjekk ned vest av Bømlo, og det andre i Bømlafjorden.

Seinare under krigen fekk me høyra at det skulle ha gått ned eit tysk fly utafør Hjartnesvågen. Ein "småfiskar" skulle ha vore ute med færingen sin nett då dette hende. Han beretta seinare dette til ein av naboane sine: "Ein overlevande kava seg ut or flyet og sumde mot båten hans, fekk tak i båtripa og venta på hjelp til å koma seg om bord, men i staden fekk han eit dødande kakk i hovudet av eit ausefat."

Rasjonering.

"Hadde eg hatt pipa, tobakk og stikker no, skulle eg hatt meg ein god røyk." Dette var eit sukk frå 2. verdenskrig frå ein røykjesugen mann. Dei fleste matvarer var rasjonerte. Det same var kler, skor og tobakk. Dei som budde på landsbygda greidde seg stort sett betre enn byfolk. I bygdene var det betre tilgang på matvarer som kjøt, fisk, poteter og grønnsaker, og melkeprodukt.

Dei som ikkje hadde gard, alte ofte opp ein gris saman med ein som hadde eit jordstykkje og ei løa. Det blei fortalt denne historia om eit ektepar som alte opp ein gris, og der kona var blitt glad i denne grisen. Og mannen kunne beretta: "I fjor til jul skulle eg slakta ein gris, eg stod og hytta med kniven, men med eitt sa kjer-

«Hadde eg hatt -----,
så skulle eg hatt meg ein god røyk»
Teikna av RDU.

ringa stopp. Og enno leve den grisen så vel, og det er kjerringa å takka for det."

Ivar Mæland hadde ein gard på Eide. Han skulle slakta ei kviga, men kunne ikkje tenkja seg å gjera dette åleine. Men svogeren, Knut Froestad, som kom frå Øystese i Hardanger var flink til å slakta.

Desse to var svært gode kompisar, men gjorde av og til litt gaukaskap med kvarandre. Knut kom meir enn gjerne for å hjelpa svogeren sin. Då dei kom til fjosdøra, bad Knut Ivar om å henta ut kviga. I mens gjorde Knut seg klar med sleggja. Ivar sende kviga føre seg ut mot utedøra. Med det same kviga stakk hovudet utom døra, smelte Knut til. Kviga fall i døropninga, og rett bak kviga datt Ivar i golvet. Han reiste seg straks, og var snart heil kar att, men han kunne ikkje heilt gløyma dette filureriet Knut hadde gjort mot han.

Ein kveld Knut og kona hans, Elisabeth, var på besøk hos Martha og Ivar, fekk Knut ein liten sekk med poteter med seg heim. (Kanskje den skulle vera ei godtgjersle for slaktinga ?) Knut slengde sekken på ryggen . Han og kona tok snarvegen opp Hattakleivå. Midt i kleivå måtte Knut setja seg ned for å kvila, for denne børa var så ubeskriveleg tung. Men då tok Elisabeth til motmæle: Ho sa : "Du har då mange gonger bore ei sjeppa poteter til Vespestad utan å kvila !) Då dei vel var komen heim, gjekk Knut ned i kjellaren for å tømme potetene i potetbingen. Men ut or sekken kom ikkje ei einaste potet, for sekken var full av småstein.

Sjølv om eg berre var gutungen, fekk eg lov til å hjelpa til med å finna varer til dei som handla på krambua vår. Ein dag stod ei kvinne og ein mann jamsides framføre disken for å kjøpa nokre kolonialvarar. Mannen skulle m.a. ha kaffierstatning, men rasjoneringskortet hans viste at han for lengst var komen på forskot med kaffierstatningsmerka. Den kvinnelege kunden hadde derimot rikeleg med slike merke. Eg

«Du har då mange gonger bore ei sjeppa poteter til
Vespestad utan å kvila!»
Teikna av RDU.

gjorde kvinna merksam på dette, men ho svara: "Me har ikkje meir enn me må ha det sjølv."

Tobakksrasjonen var for mange altfor liten. Somme spedde på med potetlauv og løkakam. Andre fekk tak i tobakksplanter, men dei hadde problem med å få plantene til å modnast. Nokre klipte av blada på tobakksplanta, og hengde dei på klessnora til tørk. Dei mest røykjesugne tørka blada på bakstehedlå. Sjølv om plantene heitte "Virginia," blei ikkje resultatet heilt som forventa.

Dei 6 krambuene i bygda, (Karl Vika, Zahlahuset, Ola Barane, Peder Lønning & Co., Hans Tvedt og Nils Olson) fekk ein gong i månaden tilsendt såkalte tobakkskvoter frå "Langaard," "O.P. Moe," "J.L. Tiedemann," og "Pedersen." Det var i sannhet kjærkomne og forventlege stunder då dei tobakkshungrige kundene stilte seg høgtideleg opp framføre dei respektive krambodene for å få sin etterlengta tobakksrasjon.

Eg gjorde ein førsommar, nærare bestemt 1. mai ein gardbrukar, eit utilgjeveleg peik. Der, på denne garden var me mjelkekunde. Me kjøpte 2 liter nysilt mjelk kvar dag. Nett denne morgonen sat gardbrukaren og sonen hans bakom løa og slipte på ljåar. Då eg hadde henta mjelkå, og var komen på trygg avstand, ropte eg bort til dei to som sat og slipte: "ME FEKK TOBAKSKVOTEN I DAG !" Reaksjonen til gardbrukaren var spontan. Han slengde ljåen han slipte på så den for som ein bumerang gjennom lufta, før den landa på bakken. Så sette han kursen mot krambua. Då han var i ferd med å innhenta meg, ropte eg " MAI KATT – MAI KATT ." Han sprang etter meg det fortaste han vann, men eg var litt lettare til beins.

Det kom ein stykkgodsbåt Frå Danmark. Den havarerte inne i Børøyfjorden. Det spurdest snart at båten var lasta med smør, egg, fløytekrem på boksar, og store dunkar med hermetisk kjeks. Det varte ikkje lenge før sjekter og større motorbåtar sette kursen for havaristen, og for-

synte seg drabeleg av "gudegåva" frå Danmark. Dei fleste i bygda fekk smaka litt av desse godsakene, andre noko meir. Og i eitt sjøhus var det blitt lagra ekstra mykje. Dei fekk problem med egga. Desse kunne ikkje lagrast altfor lenge, så det enda med at mesteparten av egga måtte hivast på sjøen.

Når isen la seg på Langevåg, kunne me ikkje bruka båt for å henta varene som kom med dampbåten til Zahlahuset eller Kaien. Men Amund Eide hjalp oss alltid or den knipa. Han hadde hest og langslede, og hesten hans sleit opp Zahlabrekkå og Kaibrekkå mangt eit tungt lass. Amund gjorde garden sin større ved å bryta opp udyrka mark. Me fekk leiga ein åker til å setja poteter i. Då far min kom og skulle kjøpa potetså, hadde Amund allerede sett potetene for oss. Og då me kom for å ta opp potetene, hadde Amund nett tatt dei opp. Han køyrde dei også heim til oss i kjerra si.

Under krigen hadde tyskerane vaktbåtar som gjekk langs kysten og passa på at fienden ikkje trengde seg innom grensene, og heller ikkje at nokon skulle koma seg ut or landet. Desse båtene vart av bømblingane også kalla "logrisbåtar." Båtane låg ofte i Espevær, Bømmelhamn, og i Langevåg når dei fekk avløyning av andre vaktbåtar. Det spurdest snart at mannskapet på desse båtene var interessert i fersk kjøt. I byte for kjøt, fekk bømblingane tobakk og sigarettar. Ein bygdamann hadde nokre kaniner heime som han alte opp. Han slakta ei av kaninene, og tok ho med seg til ein av vaktbåtane. Tyskeren som tok i mot kanina, var svært så interessert i om mannen kunne skaffa fleire. Bømblingen tykte dette var ein fin bytehandel, og slakta den eine kanina etter den andre. Men ein dag vart det slutt på kaninene, og det minka stygt på røykjen. Men mannen visste råd. I nabolaget var det mange kattar. Han slakta og flådde ein av desse, og fekk byta han i røykjesaker. Endå ein katt blei klargjort for vaktbåten, men då tyskaren fekk sjå det flådde dyret, rista han på hovudet og sa: " Niks mer pus."

Mathias P. Eidesvik var gift med Anna, som var ei av søstrene til far. Onkel Mathias eigde ei fin sørlandssnekka saman med brørne Johan og Peder. Når det høvde seg slik, fekk eg vera med onkelen min ut og fiska. Han var godt kjent i Nordøyane, og viste meg gode fiskeplasser, og grunner og boar me måtte passa oss for. Ein dag me var ute i øyane og dørge, kom ein tysk vaktbåt sigande mot oss. Dei gjorde ikkje noko teikn til at dei ville granska oss nærare. Dei seig berre sakte vidare. Men berre eit lite ble seinare, hørde me eit dumt drøn, og såg ei vassøyle som sprengde seg opp gjennom havflata. "Det var nok ei djupvannsbombe," sa onkelen min. No hadde vaktbåten stogga, og me såg at dei sjøsette ein båt. Me sette kursen mot dei, og såg etter kvart mange fiskar som låg med buken opp i havflata. Onkel Mathias fata tak i ein fin torsk, og vipa han over rekka. Straks etter vinka det frå det tyske skipet at me skulle koma nærare. Då dei såg at det berre var ein torsk me hadde forsynt oss med, fekk me dra vidare.

Shetlandsfararar.

I halv tolvtida om dagen, torsdag 9. oktober 1941, var det matpause på skulen, og eg var på veg heimom for å få meg litt mat. I krysset ved Vespestadvegen var det ein kar som stoppa meg, og spurde om eg hadde sett Olav og

Biletet syner båten "Norsemann" og dei to robåtane som er omtala i stykket.

Markus i dag. Eg svara at det hadde eg ikkje. Då eg kom heim, tok far meg på fanget og fortalde at dei to brørne mine var reist til England den natta med "Norsemann." Det skulle vera 16 karar og ei jente i alt som var med på overfarten til Shetland. Eg tykte det var svært så spennande det eg fekk høyra.

Etter krigen fekk eg høyra at Olav hadde vore ute for "eit nesten uhell" i Nordsjøen. Då han skulle stramma opp fokka, kom ei kraftig vindråsa medan han løyste opp fokkeskjøtet. Vindkastet pressa både Olav og fokka over rekka, men han hadde eit godt tak i skjøtet, og då vindråsa var over, kom han heilskinna inn på dekket att.

Grunnen til at så mange rymde over til England, var at det var både spanande og utfordrande. For Olav sin del var det litt annleis. I byrjinga av krigen var Olav med ein båt som seilte i kystfart. Ein kveld då dei låg i Kristiansund, var han og ein annan frå mannskapet i land for å sjå seg om. Rundt om kring i byen såg dei fleire "nasiplakatar" som var sette opp på strategiske plassar. Dei mislikte sterkt desse plakatane, og såg sitt snitt til å fjerna nokre der dei for framom. Etterkvart blei dei litt for dristige, så det enda med at dei fekk nokre tyskarar i helane. Olav greidde å smyga seg inn i ein kinokø, men han andre vart omsider teken til forhør, og vart pressa til å seia kven han hadde vore i lag med.

Det gjekk ikkje lang tid før me fekk lensmann Henrik Robberstad på besøk. (Lensmannen og far min var frå før, gode kompisar. Dei hadde tidlegare jobba saman på lensmannskontoret.) Ærendet til lensmannen var å arrestera Olav for det han hadde gjort i Kristiansund. Robberstad sa til far min at han måtte seia til Olav så snart han kom heim at det kanskje var lurt at han stakk over til England.

Forhør.

Ei tid etter at "Norsemann" hadde segla over Nordsjøen, kom gestapofolk heim til oss, og tok Tønnes og far i forhør. Tønnes stod i vaskekjellaren, med kniv og øks, og parterte eit saueslakt. Gestapo spurde om han visste kor Olav og Markus var. Tønnes svara: "Nei, eg veit ikkje, men kan henda gestapo veit betre ? " Far vår ville dei forhøyra oppe i stova. Far var plaga av ein hjarteklaffefeil, og var ikkje så god til helsa. Denne dagen spelte han ekstra dårleg då han sleit seg oppover lagertrappa på veg til stova. Midt i trappa tok han seg ein kvilepause før han gjekk vidare. Då gestapo såg kor dårleg det stod til med han, var dei nokså lemfeldig med dette forhøret.

Innlevering av radioar.

"Dette er London med nyhetene på norsk," sa Toralv Øksnevad eller "stemmen frå London" som mange sa. Øksnevad les nyhetene frå London under heile krigen, og mange flokka seg rundt radioane når det var tid for nyheter. Men det skulle ikkje gå så lang tid før okkupasjonsmakta sette ein stoppar for dette. Alle måtte levera radioapparata sine inn til okkupantane, som lagra dei i kommunale bygg. Her i bygda blei dei lagra på loftet i "gamleskulen." Eit unntak vart gjort for fiskeflåten. Fiskarane fekk ha radio om bord i fiskesesongane. Men då det leid ut i krigen, blei også det slutt. Det vart eit sagn for mange å ikkje få følgja med på det som rørde seg ute i verda. Men nokre "vågehalsar" visste råd. Dei braut seg inn på radiolageret, og "stal" tilbake sin eigen radio. Radioane blei gøymde i utmark, i holer og under hidlerar. Ein av brørne fekk lurt ut vår radio. Den blei visst gøymd i Hovlandsmarkjå ei tid. Radiokassen blei brannskada, men innmaten som var att virka tilfredsstillande. Eg kan hugsa at me ei tid hadde den skadde radioen inne i ein benk på kontoret.

Espeværingane hadde også ulovlege radioar.

Ein hadde dei gøymd i ei hole i Kvaløysundet i Nordøyane. Så når det høvde seg, kunne dei som fiska i nærleiken, stikka oppom og høyra nyheter. Under ei gravplata på gravplassen på Vestre Vika, gøymde dei også ein radio.

Jørgen Hovland, som bestyrte telefonstasjonen, følgde godt med i kva som føregjekk i bygda. Dersom det var tyskerar i tjomda, ringde han til dei som kunne venta seg besøk. Stenersen på Vespestad fekk ein slik telefon ein dag. Han tok radioen han hadde opp i ein papirsekk, og grov han ned i mottinga. Han var ikkje for vel ferdig med dette før tyskarane kom, men noko radio fann dei ikkje.

Tyske soldatar som hadde vore ei tid ved fronten, fekk av og til kobla av på meir fredelige plasser. Her på Søre Bømlø fekk me stundom besøk av slike som trong ein liten ferie. Dei tok som regel inn på skulen, og sjefane deira tok gjerne inn i private hus. Me som var skuleelevar fekk då fri. Spesielt hugsar eg ein høgare offiser som okkuperte bestastovå vår. Han hadde lagt våpen, m.a. revolvar, bajonett og sabel, ut over stovebordet. Ein gong fekk ein av brørne mine koma inn og kika på våpna. Han tok opp sabelen og fekta med han opp i lufta, rett framføre tyskaren. Offiseren blei med det same alvorleg, men han forstod snart at dette var harmlaust, og lo av det heile. Ein gong me fekk ein tropp med tyskarar på besøk, ville dei innta bedehuset. Far let dei forstå at dette var uhørt, så dei gav etter, og okkuperte skulen i staden. Soldatar som var her på permisjon, stod av og til på kommunebyggja og leika seg med å kasta handgranater utover sjøen. Ein dag då me hadde vore i skogen med robåten og henta forebar, heldt tyskarane nett på med denne sporten. Då me var omtrent tvers av Oluf Monsen sitt hus, eksploderte ei granat rett framføre båten. Sjøen spruta over oss. Me vart redde og heiv oss ned i færingen. Ingen blei skada, så me slapp med skrekken.

Ein vårdag eg stod ved stoveglaset såg eg to tyskarar som var i ferd med å løysa Laurits

Hovland sin robåt. Det same hadde far også sett, og han skunda seg ut, og fekk forklart at dette var ikkje lov. Dei festa då båten, men straks etter gjekk dei i gang med å løysa vår båt som låg ved sida av Laurits sin båt. Men far min var straks på pletten og fekk dei til å forstå at dei heller ikkje kunne ta denne båten. Den eine soldaten vart arg, og plutselig trekte han pistolen og retta han mot far. Far peikte opp mot stoveglaset, og straks seinka soldaten pistolen, og fekk han på plass i pistolhylsteret. Far fortalde etterpå at då han hadde greidd å gjera tyskarane merksam på at sjefen deira budde hjå oss, kom han på andre tankar, og fekk skytevåpenet på plass. Grunnen til at desse to tyskarane var så oppsette på å stela seg ein båt, var at dei ville ut på Vodlaskjeret for å leita etter måkaegg.

Tre "gottesjuke" gutar.

Karsten Hovland, Erling Lønning og meg sette oss føre å få laga ei bløtekaka. Etter mykje strev fekk me skrapa saman indigrensene som måtte til. Bakaren på Sahlahuset steikte kakebotn, og Ingrid, søster til Erling, pynta kaka med smør-

krem. Me tok kaka med oss ut i Hovlandshagen, Der delte me broderleg kaka som gjekk ned på "høgkant." Etter festmåltidet "trylla" ein av oss fram nokre "Kromvellsigarettar." Gode og mette traska me kvar til oss, etter dette drabelege kakeorgiet.

Søndag den 6. mai 1945, stod ein gjeng samla rundt flaggstanga til Severin og Inga Lønning i Bømmelhamn. Utan å kunna seia det for sikkert, var nok mellom desse: Peder , Ånen. Gerhard, Sverre, Erling , Kolbjørn, Henry, Åge og Per. Eg var der på grunn av at eg ofte var saman med Erling, som var barndomskameraten min. Dei eldste som stod rundt flaggstonga, hadde følgt godt med på krigens gang, og meinte på at dagane var talde for tyskarane sin kapitulasjon. Det var ingen tyskarar i bygda, utanom ein handfull oppe i Odnå. Det enda med at ein av dei eldste henta eit flagg som hadde vore gøyymd i fem år. Flagget blei profesjonelt knytt i både den øvre og nedre enden, og utan at flikane kom nær moder Noreg, blei det heist medan me andre stod fjetrande og mållause og såg på. Tirsdag 9. april 1940 braut krigen ut, og tirsdag 8. mai 1945 var krigen slutt.

Tilbakeblikk:

Sundtahuuset på Kalavåg. Dette er ei av dei siste saltebuene som framleis står att her i distriktet.

"VI HAR TAPT KRIGEN"

Av Odd Engen

10.01.2003, kl.19.30, intervju med Svenn Vorland.

Det har vært kaldt, med snø, skiftende vær og strømsparing. Det skal bli regn.

Oppvekst

Svenn er født og oppvokst på denne øya og hadde sin barndom her. Det var trange kår, det var ikke mye å gjøre seg til over. Far til Svenn ble syk og det kunne bare bli en utgang, faren døde da Svenn var vel 10 år. 5 år etterpå døde broren til Svenn også, "han ble rett og slett drept på sykehuset i Haugesund". De tok ut den friske nyren og lot den dårlige stå igjen. Så han døde også, og da var det bare Svenn og moren igjen. Dette var i 1944, broren ble bare 13 år.

Svenn ble konfirmert høsten 1942, det var presten Hermansen som skulle forrette, men han ble tatt av tyskerne, De måtte vente en stund før presten Ånderåen kom og overtok, de overlevde det.

Til vinteren ble han med Bernard Hjartnes på landnotfiske i Hjartnesvågen. Der gjorde de et formidabelt kast, men de hadde verken redskap eller mannskap til å behandle det selv. På utsiden av de var det 3 snurpere som også kastet. Det var Polhavet og Bratt i fra Ålesund og Gro i fra Haugesund. Enden på visa var at de gikk isammen om kastet. Det var noe enormt med sild. Polhavet hadde ei landnot som lå oppe i Bekkjavika og dro og hentet den. Så trengte de silda innover og satte ut nota til Polhavet og snupenota til Hjartnesen på utsiden. Deretter gikk snurperene ut i øyene og lastet seg opp. Men etter som de nå var i kompaniskap fikk Svenn og Bernhard fortjeneste av snurperne sin last.

En formiddag med nydelig vær, blikkstilt,

satte det i gang med en forferdelig strøm. Det gjør det av og til i Bømlafjorden. Det var svære i-er i sjøen. Da slet hampenoten til Polhavet seg og satte seg på snurpenota til Hjartnesen, dermed så revnet den i to og de mistet alt isammen. Den tapte fangsten ble anslått til 70 – 80.000 hektoliter med sild, som hadde utgjort ei formue på hver enkelt. Det var den vinteren.

Det var ikke mulig å få noe slags arbeid, alt var dødt. Omsider fikk Svenn være med på vegarbeid på Andalsvegen, det var akkord og han tjente noen få kroner. Om sommeren var de på brislingfiske. Det var krig, lite med bunkers, så aksjonsradiusen deres ble veldig liten. Summa sumarum fikk de lite utkomme av hele brislingfisket, det ble også her bare noen kroner.

Neste vinter var han også med Hjartnesen, men da ble det ingen ting. Sommeren kom og det bar ut på brislingfiske på nytt, med like dårlig resultat. En var nå kommet til 1944. Det var den vinteren broren døde.

Krigsår

Omsider fikk Svenn jobb på dampskipet Veritas av Oslo. Der mønstret han på den 4. august 1944, de gikk på kysten. Han fikk oppleve litt av hvert. De skjøt hist og her, båten hadde hovedsakelig base i Oslo og Bergen. De gikk med stykkgoods, deriblant mye mat, så de hadde det bra om bord. Det ble alltid litt manko. De så lyst på tilværelsen tross kuleskudd og krigsuroligheter. Svenn fikk jobben med å entre trappe- ne opp til østre tårn i rådhuset i Oslo, til forsyningsnemnda, med den såkalt "skipeskjøpeboka". Den fikk de rasjoner på. Da la alltid Svenn på et par, tre mann på besetningen, så fikk de enda mer mat. Det var helt naturlig, en liten kvit løgn.

Veritas var 700 på tonn, mannskapet var 4

matroser, 2 fyrbøtere, 2 maskinister, skipper og styrmann, stuert og Svenn. Han var altnulig-mann. Mesteparten av tiden var han i byssa, for stuerten tørnet ikke til hver dag. Når de var i Oslo og Bergen forsvant bestandig stuerten. Han var alltid litt "toxicatede" når han kom tilbake, men det var nå bare sånn.

Under et flyangrep i Oslo, da engelske fly minela havna i Oslo, lå båten rett ned forbi festningen. Da var det litt av et rabalder, "å hjelpe og bevare meg vel". Ingen av mannskapet kom til skade, men det skjedde mye rundt de. Da flyangrepet var over, dro de opp i byen, der var det kontroll. Med ett begynte de å skyte borte i gata, akkurat da de skulle kontrollere passet til Svenn. Alle sprang i dekning og dermed forsvant passet. Han var jo bare guttungen og ble redd. Alene lurte han seg bortover de mørklagt gatene, ned Rosenkransgaten. Utover Festningskaaien traff han noen tyske vakter med hund. Han gikk stilt og rolig forbi og ingen snakket til han. Omsider kom han seg om bord, lettet og glad. Neste dag troppet han opp i Møllergata 19 for å få utstedt nytt pass. Han forklarte det hele, men det var ikke godt nok. Etter en lang ventetid fikk han en papirlapp, hvor det sto at han tilhørte grensesone vest.

De utførte sine turer opp og ned kysten blant torpederinger og flyangrep. Det var vrak alle veger. En gang var de i Sandnes og lastet for tur videre østover. Da skulle de gå i konvoi med en av Fred Olsen sine linjebåter Knute Nelson, oppkalt etter en senator oppe i Minesota, det står en statue av han i Minneapolis. Skipperen på Veritas hadde noe med hjemmefronten å gjøre, så han fikk vridd det til slik at de ikke gikk ut sammen den kvelden. De gikk dagen etterpå. Da de kom til Jærens rev, sto Knute Nelson på land, den var blitt torpedert i løpet av natten. Det var nå det.

Rundt om var det urolig og det var langt fra bare kjekt. Skipperen deres ble en gang arrestert i Oslo og var vekke i flere dager før han kom tilbake. En gang i Fredrikstad, kom det noen små skøyter opp på siden av båten, de

hadde med seg en masse koffertene, som de lastet ombord i Veritas. Det patruljerte tyske vakter på kaien. Ingen av oss reagerte noe spesielt, og vi stuet bare koffertene vekk og leverte de senere i Oslo. Det hette seg at koffertene inneholdt både ammunisjon og våpen. Ingen snakket om det, det skulle bare være slik. På Veritas var de tre bømflinger. Georg Nilsen, Johannes Johnsen (Hannesen) fra Kallevåg og Svenn.

Forlis på Lista

Det nærmet seg jul og Svenn hadde lyst til å reise hjem, mor hans var alene hjemme. Båten gikk til Arendal og Svenn troppet opp på politistasjonen, hvor han spurte om å få en reisetillatelse fra Arendal til Bømlo. Der fikk han blankt avslag. Når Svenn tilhørte grensesone vest, så kunne ikke han reise fra grensesone øst. På stasjonen sa politibetjenten at det var riktig kjekt at det kom en mann som ikke ville være om bord og som var ledig. De hadde bruk for folk i gruve opp forbi Arendal. Da mannen nevnte gruver, la Svenn på sprang. På havna lå det en kutter fra Haugesund, lastet med alt mulig rart, også med litt dekkslast. Den hette Stella, en gammel engelskmann. Svenn gikk om bord og snakket med skipperen om å få følge med til Haugesund. Det var helt i orden. Svenn gikk ombord til skipperen på Veritas og der fikk han gjort opp regnskapet sitt. Noen kroner ble det, ikke så mye. Han pakket sekken sin og gikk ombord i Stella. De gikk fra Arendal og nedover kysten. Da de kom til Svinør, rett øst for Lindesnes, ble de stoppet av dårlig vær. Den gamle holken av en båt lakk noe sørgelig og de måtte gå pumpevakt om bord. De ble liggende i Svinør i flere dager, de måtte til og med oppe på butikken og kjøpe brød, noen "svarte mursteiner", men alt smakte den gangen. En søndag morgen, ble været noenlunde brukbart og de kaste loss. Da de hadde passert Lindesnes og kom vestover på høyde med Farsund, sa skipperen at han ville gå inn i mellom noen holmer og skjær. En karmøybu som var bestmann, sa at dette var "galen manns ferdalag". Men det ble nå sånn som skipperen sa, og dermed gikk de på

land. De dunket nedi så roret låste seg fast. Det var åpen rorkiste i båten og med et spett og ei svær slegge fikk de banket roret på plass. Kutteren var ikke blitt noe mer lekk enn han hadde vært tidligere, så de fortsatte ut på Lista. Det ble noe tung sjø og dermed begynte båten å lekke mer og mer. De hadde spylepumpa tilkoblet og lenset. I tillegg sto de med dekkspumpa, den hadde store membran og ei svær arm. Den skaffet ganske godt med lensevann.. Det var ikke muligheter til å gå til lands. Utpå formiddagen kom det så mye vann i maskinrommet, at maskinen stoppet og da var det ikke lengre mulig å berge kutteren. De hadde en skarve dekksbåt / livbåt ombord, en færing som var sprukket i ene enden, de hadde rykket "rongjå" ut av den. De var 5 mann med Svenn, som kom seg om bord i færingen. Svenn var en tur innom i byssa og hentet ei svær panne som de skulle ause med. Skipperen satt i bauen med kartet, de andre rodde og Svenn øste. Det blåste både hagl- og snøbyger fra nordvest, det var kalt. Det kom det ei skikkelig snøbyge og da den hadde lagt seg, var kutteren gått til bunns. De rodde mot land og oppdaget en mann som sto og viftet ved armene at de måtte ro nordover. Det gjorde de og etter ei stund vinket mannen dem innover til land. De kom inn i ei lita stø på Midthassel, hvor de dro båten på land og fikk være med mannen hjem. Der fyrte de i ovnen, og det ble stelt godt med de skibbrudne. De fikk tørket klærne sine og kom til hektene. Den stakkars mannen i huset måtte melde fra om forliset. Lensmannen kom og arresterte hele gjengen og kjørte de til Farsund. Der ble de fengslet, de måtte være engelske spioner, etter som de var kommet på land på denne måten. Etter ei stund slapp de ut og ble innlosjert på et hotell hvor de fikk mat og senger.

En snørik dag dro de med en buss opp til Snartemo, en jernbanestasjon, hvor de tok toget til Stavanger. Toget var fullt av tyskere, men de fikk nå plass. I fra Stavanger skulle de videre med lokalbåten, nattrutra, som på grunn av krigen nå gikk om dagen. Engelske fly hadde nylig minelagt Karmsundet og innløpet til Haugesund

og dermed kom de seg ikke fra Stavanger. Så var det å innlosjere seg på 2. klasse, der var det rigget til med køyer, og maten ombord besto hovedsakelig av oppkuttet kålrabi. En kan tenke seg hvordan det var om morgenen når hele gjengen hadde spist på kålrabi til kvelds. Det er jo merkelig at det gikk an å overleve i den atmosfæren som oppsto. Svenn hadde familie i Stavanger og han lurte seg opp dit og fikk seg et riktig godt måltid. Omsider skulle de få lov til å gå til Kopervik. Natrutra ankom Karmøy og de fikk buss som gikk til Vikjå, rett over Haugesund på Karmøysiden. Lengre kom de ikke, før det dukket opp en føringsbåt, en slik, som de hadde på havna i Haugesund. Den hadde styrehus helt framme i bauen og var åpen akter med en bom. Med den kom de til Haugesund. Buss til Bømlø gikk det ikke hver dag. Svenn skaffet seg bussbillett og hotellrom på Metropol hotell nede på kaien for 2 netter. Da dette var betalt, hadde han 11 øre igjen av hyra som han hadde spart seg opp. Svenn hadde et søskenbarn som jobbet hos skipsreder Birger Pedersen Haugesund. Hos henne fikk Svenn mat de 2 dagene. På denne måten kom Svenn hjem til jul.

Gjenreisning etter krigen

Om vinteren var han nok en gang med på landnotfiske, det ble ikke noe ut av det heller. Han fikk en vikarjobb på dampskipet Rosendal, som gikk i rute mellom Odda og Stavanger, i HSD-rederiet. Der var han i 28 dager. Det var et hardt liv om bord med lossing og lasting hele dagen. Arbeidshansker fikk de ikke. De var så såre i nevene når dagen var omme, at de hadde store problemer med å smøre på brødskiva. Så var han heldig og fikk jobb på "Jean" (Sjangen), den som nå heter Gå På. Med den gikk de på hele kysten til krigen ble slutt. Han ble om bord der til nyttår 1946, da gikk han om bord i en annen båt, Egil, i samme rederiet. De gikk i samme farten, Erling Barane var skipper. De skiftet båt i Kristiansand, for Sjangen skulle til Sverige på fiske. Det kom svensk skipper om

bord og de fleste av det norske mannskapet mønstret av. Maskinistene fulgte med til Sverige, det var Arne Hovland (Arne til Edwardsen) og Kristian Vespestad. Svenn og Erling gikk på nordnorgeskysten om vinteren, "herregud så kalt det var". De fraktet mye materialer fra Narvik som kom med jernbane fra Sverige, til den såkalte gjenreisningen i det utbombede Nord Norge. De førte mye materialer til Finnmarkskysten, hvor alt var svartbrent. Det fantes ikke kaier, ikke taljer og mange plasser losset de materialen på sjøen og folk dro lastene inn til land med tau. Egil og Sjangen var en båttype var som bygd for å føre fisk fra Norge til England og Frankrike, fiskefarten som den ble kalt. Under krigen gikk de også i fiskefarten. Nå ble de brukt som regelrette lastebåter. Trelastfarten var satt i regi av den Norske stat og her var det bare å registrere at det ble fraktet et viss antall standarder / trelast og så fikk de hyre etter det. Hvor mange en førte, spilte ingen rolle, det var ingen kontroll.

De gikk ofte inn i fjordene ved Kirkenes. En gang lå de i ei bukt som hette Hambukt. På Birtavarre var det en norsk militærleir. En løytnant og et par menige kom ned til Egil og inviterte mannskapet opp i leiren på fest. De kjørte igjennom snøfonnene opp dit og der var det et fæla liv. De hadde satt brygg, de kalte det for Klunk , på 20 liters dimensjanger. Etter hver som de ble tomme, slo de hverandre i hodet med tomtønnene. Noen kvinnfolk i samedrakter var også med på festen, de hadde herrens glade dager. Utpå natta når det var på tide å komme seg om bord, var det ingen av de militære som hadde tenkt den tanken. Men på en eller annen måte fikk mannskapet på Egil omsider skyss , og kom om bord. De kjøpte reinkjøtt hos en same. Han hadde en svær finnkniv som han skar opp stykker med. Sommeren 1946 sluttet Svenn på Egil.

Han mønstret snart på dampskipet Sado av Haugesund, som matros. Den kom med tyske militærbrakkur fra Grimstad, de skulle opp til Finnmark. Brakkene var av dårlig kvalitet og ble behandlet deretter. De ble lastet ned i de 3

rommene på Sado, som var på 1500 tonn. Turen gikk oppover Finnmarkskysten, de losset noe her og noe der. Mange av brakkene ble rett og slett kjørt på fyllinga, men det spilte ingen rolle, for den norske stat betalte. Skipperen og styrmannen snakket seg imellom, så god frakt hadde de aldri noensinne opplevd.

I Sveio og Haugesund brukte de også slike brakker som boliger, bla. ved Haugebanen. "Pigenes Jens" bodde i en av de.

Etter disse turene gikk de til Russland og lastet trelast. Da hadde de pris pr. fjøl i frakt, så det var om å gjøre å stue og laste mest mulig. De hadde dekkslast og gikk til Vestmannaeyjar på Island for å losse. Radio og telefon hadde de ikke om bord. På Vestmannaeyjar skulle skipperen på land og da måtte de lære ned den ene livbåten og matrosene gjorde seg klare til å ro skipperen til lands. Styrmannen sa til Svenn at han fikk være med , for når de kom tilbake skulle han gjøre klar livbåten, den skulle om bord med det samme. De rigget til og stelte, fant noen råtne tauende som de spleiste isammen. Da de kom tilbake, ventet det en lettmatros fra Vats og en matros fra Vordneset, Arne Shetne, far til Ruth Berny, om bord. De hadde forlenget løperen helt fram på bakken til ankerspillet, den skulle Svenn hive. Den andre løperen lå nede på akterdekket til vinsjen. Svenn heiv. Da han kom til tauknuten så stoppet han å hive. Da ropte styrmannen " vil du hive din djevelunge". "Nei" sa Svenn, " eg hiv ikkje, for det kjem til å slitne". "Det har ikkje du nåke vett på". Imens heiv de på løperen på akterdekket, så båten ble hengende på skrå. Desto tyngre ble den i baugen. Da kom styrmannen fram, Svenn hadde stengt av stimen. Styrmannen sa olmt " eg skal hive eg". Han tok tauet, åpnet stimen og dermed slet tauet seg. Tauet akterut sleit seg også og båten for nedigjennom sjøen. Arne Shetne og lettmatrosen fra Vats ble liggende og flyte mellom årer og utstyr ned i lett båten. De fikk berget alt sammen, men da måtte de ta en ny taukvei for å hive. Det skar nok dypt i hjerte til skipperen at de måtte bruke en ny kveil. De losset trelasten

og lastet deretter fisk til Portugal. Derifra gikk de med salt til Island. Oskar Hovland, en eldre bror til Kristian og Sigurd, var også matros på Sado. Rett før jul hadde de saltlast til Oslo. Saltet ble skuffet i sekker om bord og bært i land, så det tok sin tid. Da mønstret Svenn av og reist hjem. Han kom hjem til jul det året også.

Fiske

I 1947 var Svenn om bord på Barodd II, på snurping om vinteren. De hentet not og dorryer på Liaskjeret, oppe i Fjell hos Ola Liaskjeret, der som Libas og andre stor fiskebåter kommer ifra i disse dager. Da de hadde fått om bord dorryene og alt utstyret, så Barodden ut som en hund som sitter på baken. Det var bare så vidt det var tørt på akterdekket. Når han tenker på det i ettertid, så er det et under at det gikk godt. De gikk nordover til Bualandet og la seg til å vente. Ei natt ble det fiske på Svinøyhavet og de dro av gårde og gjorde et godt kast. De fikk full last og håvet om bord fisk til det rann over dekk på begge sider. Da var det godt med vann innpå dekket. De var 18 mann om bord. Når de kardedet nota i båten, hadde Svenn en hard jobb som baumann og måtte ta imot ringene nå nota kom opp, men han var sterk i de tider. Han svettet helt til de begynte å håve, da ble det litt roligere og da tok frosten fatt i det våte bommullsun-dertøyet. Fullastet slepte de båtene og gikk til Florvåg i Bergen og losset. Der gikk Svenn opp på ei krambu og kjøpte seg ullundertøy. Forut i lugaren bodde det 11 mann. Dørken var en trekant på 2 x 1,5 m. Akterut sov det 5 mann. Maskinisten og Svenn bodde oppe i bestikken, uten varme. Frosten førte til at seglet frøs fast til skottet. Men med nytt ullundertøy var det ingen problem. Svenn hadde jobben med å purre og gikk forut og skreik "alle mann på dekk". Før han åpnet kappedøren, dro han alltid pusten godt inn, stakk hodet inn og ropte, før han dro hodet fort tilbake. Der var bare slik. Det var et under at det ikke var mere sykdom om bord, det var kummerlig. Yngste sønnen til basen var kokk. I byssa hadde han dørkaplass som ikke

var større enn et sete på en stol, det var akkurat så han kunne snu føttene og der kokte han til 18 mann. "Kor åt me henne ? Vi sto i døra eller andre plasser, båten var lastet så vi sto i vatn til langt oppå støvlene på dekk. Etter å ha fått øst litt oppå tallerkenen satt vi noen ganger her og noen ganger der. Det var bare slik." Dette var i 1947. Noen gjorde det bra og noen ikke så bra. På Barodd var de i bunn og grunn ganske heldig. Når de var ferdig med fiske, fikk de utbetalt såkalt forskudd på 3000 kroner hver. Det var bra på de tider og de fikk noe mere utbetalt når oppgjøret ble fordelt senere, såkalt etterskudd. Det var den vanlige betalingsmåten. Svenn var bare på fiske denne ene vinteren og så reiste han til sjøs.

Utenriksfart som matros

Fra "Minerva". Svenn til venstre. Her sammen med Ole Henrik Velure fra Haugesund.

Det ble langfart. De gikk mellom Statene og Norge med kull. Deretter ble de chartret for Willhelmsen. Det var om bord i Minerva av Haugesund, bygd i 1928, like gammel som Svenn. Med 2 propeller og et lite ror inn imellom. De hadde noen turer mellom Narvik og Antwerpen med malm / kis. Svenn hadde den lite kjekke jobben å styre opp River Shelde til Antwerpen. Skuta var håpløs å styre, så det gikk fra borde til borde, men de kom nå frem hver gang. Roret sto i mellom de 2 propellene, det gikk med liten fart på grunt vatn, så det var ikke enkelt å styre.

Overstyrmannen hadde vært slusesjef i Kruesantslusa, den største slusa i Antwerpen. Det var mens han tjenestegjorde som oberst i den amerikanske hæren. Han var fra Nedstrand. De gikk i linjefarten på Østen, lastet og losset alt mulig rart. De snudde i Bangkok og gikk tilbake. Svenn var på Minerva i fra 1947 til 1948.

«Jailen»

I 1948 gikk Svenn om bord i en Haugesundsbat fra rederiet Haaland, som hette Nyholm. Det var en tankbåt. De gikk til Statene og til Europa, hovedsakelig til Danmark. Fram og tilbake gikk de og førte på alle slags sorter olje, fra symaskinolja til den de brukte på sleidene på lokomotivene. De var 4 bømlinger om bord, Tjerand Hovland, Kristian Dagsland, Bernt og Svenn. De lå og lastet i Bayton i Texas, innseilingen til Houston. I Amerika var det alt mulig rart å få kjøpe, mens de ikke hadde noe i Norge. Tjerand og Svenn hadde snakket om at de skulle ha vært oppe i byen og dresset seg opp litt. Gjengen gikk på land og de 2 gikk opp i byen for å kikke i vinduene, se på priser og på utstillingene. Vindusshopping om kvelden. De gikk forbi en bar hvor mesteparten av gjengen fra skuta var samlet, der var det allerede et heidundrende liv. De 2 karene gikk forbi og opp i byen. Der kikket de seg om og pratet seg i mellom. Plutselig stoppet det en politibil og 2 poliser kom ut og spurte hvor Tjerand og Svenn hadde tenkt seg. Svenn som kunne 2-3 engelske ord mer en

Tjerand, førte ordet. Han fortalte at de var ute på vindusshopping. Politiet spurte om de visste hvor de var kommet hen, "jo de var nå i byen her", svarte Svenn. "Ja, men nå er dere kommet i den svarte avdelingen", kunne politen fortelle. "Ja men herre gud", sa Svenn, "da burde det jo ha vært malt ei stripe oppe i gata her". Det skulle han aldri ha sagt. Til Svenn sa de "du er arrestert" og til Tjerand "du springer den vegen". Tjerand sprang for livet. Svenn ble tatt i reva og nakken og hevet inn i bilen. Så akkederde de. Det var greit hvis Svenn ville betale 10 \$, så skulle de kjøre han om bord. Men Svenn tenkte, 10\$, 10\$, faderen, det var mange penger. "Nei". De kjørte av gårde og til syvende og sist så stoppet de uten for en bygning hvor det med store bokstaver sto "Jail". Da sa Svenn, "nå kan dere kjøre meg om bord, jeg betaler". Men da var det for sent. Han ble føyet inn og måtte levere alt han hadde i lommen oppi en pose og inn forbi bar det. Gjennom en svær gang med masse celler, noen store svære negrer for der og loffet. Fæle greier. Da tenkte han med seg selv, herre min hatt, hvor er du henne nå. Vel, vel, så fikk han nå legge seg på brisken i cella, hardt var det, men han sovnet omsider. Utpå natta våknet Svenn, han lå så forferdelig trangt. Han lettet seg litt på albuen og kikket, da var det 3. maskinisten som lå på brisken i sammen med han. Når han kikket over 3. maskinisten, så oppdaget han telegrafisten ned på gulvet. Da reiste Svenn seg opp, han så straks lysere på livet. Ute på cellegulvet oppdaget han at de var 6 mann i fra skuta inklusiv Svenn. Til frokost fikk de en pappkopp med noe skvip av kaffe og 2 hvite skiver. Det var det hele. En svær neger som hette James, hadde ryddejobb den dagen og han for rundt med en stor kost og feiet. I løpet av formiddagen kom agenten og fikk de ut av cella og så bar det inn i rettsalen, en etter en. De måtte gå fram til dommeren og fikk spørsmål om de var "guilty". Svenn svart "no", og fikk til svar "10 dollar, go !" Så der gikk de 10 dalerne likevel. I løpet av formiddagen kom de seg ombord. De øvrige fengselsfuglene hadde blitt satt inn på grunn av at de hadde laget bråk på baren kvelden før. Om bord hadde de ei avreg-

ningsbok og i den ble alle trekt 10 dollar, men skipperen var fornuftig og skrev hotell i Button Rose på utgiftsiden.

Ansvar ombord

Tiden gikk og da det begynte å vårest, kom de opp til Rotterdam på verksted. Det var blitt dårlige tider på fraktmarkedet så skuta skulle hjem og gå i opplag. Det hadde ikke Svenn lyst til å være med på, for miltærtjeneste i marinen lå rett rundt hjørnet og lurte. Han ville tjene penger, for han skulle jo videre i dette livet. Svenn og noen andre mønstret av og la seg inn på et lite pensjonat, ganske rimelig, 2-3 gylden for natta. Ute på byen kjøpte de mat, blant annet en stor feit røkemakrell som var god å ha på skivene. De oppsøkte konsulatet for å få nye jobber. Svenn skulle egentlig hjem for å begynne på styrmannsskolen, det var planene. Ånen på Vespestad og Svenn skulle begynne på skole sammen var meningen. Han måtte ha ei skute i mellomtiden. Ei skute fra Larvik som hette Skarås, skulle gå fra Rotterdam til Karibien og laste for Europa. Det passet akkurat med tiden for skolen. De gikk over til Statene og ble gående på Syd Amerika. Derifra var det for dyrt å reise hjem, så Svenn ble værende om bord. Dette var i 1949 og om bord i skuta skjedde det mye rart.

En gang holdt Svenn på å bli drept. De kom opp til Curacao i Syd Amerika, natt til julaften. Svenn gikk på vakt sammen med 2. styrmannen kl. 4 om morgenen. Ved frokosttiden kom de inn til kai og fortøyde. De hadde ferskvannslast med fra La Plata i Buenos Aires, Rosareo. Vannforsyningen ble pumpet ut og i land. Det lå ei kompaniskute inn på havna og det ble til at alle offiserene skulle feire jul om bord i denne skuta. Svenn skulle være ombord og ordne med lossing og lasting, sammen med 2. styrmann og pumpemann. Resten av gjengen for på land. De tre skulle losse og laste. Så snart skipperen og 1. styrmann hadde forlatt skuta, begynte 2. styrmannen og pumpemannen å skjenke seg. Svenn tenkte som så at det var bedre de holdt seg vek-

ke, han jobbet mye bedre alene. Han losset skuta, koblet om hele systemet, fikk inspektør fra land til å inspisere tankene og begynte å laste. Han lastet "fuel" og sjekket rundt om at oljen kom inn i sentertankene, de lå på rekke og rad. Deretter gikk han opp og ristet liv i 2. styrmannen, for han måtte ha hjelp til å legge lukene på. Lukene sto nesten loddrett. Svenn sto på forsidene og tok imot de og sa til styrmannen "kom igjen". De la ned den første og den andre luka. På den tredje skulle Svenn se hvordan det gikk med lasting. Han bøyde seg over lukekanten med lommelykta og lyste ned for å se hvor mye olje det var kommet inn i tanken. Dermed tar den andre jubelidioten, styrmannen og slipper luka. Den skreller skinnen av skallen på Svenn, tar neseskinnen og nesten armen før han drar den til seg. Da ble Svenn sint. Han ba styrmannen gå og fortsette med det han holdt på med, dette skulle han gjøre alene. Han la resten av lukene ned alene, det smalt kraftig når de ramlet ned, men skitt på. Det var ingen eksplosjonsfare med lasten, så det gikk fint. Han fikk stoppet blodet og armen var øm en stund, men det fikk gå, han hadde nå hode i behold. Det var bare å stå på videre. Han fant seg noe brød, kaffe og litt kaffebløte i byssa på juleaften. Det var mye kakelakker om bord, så når en skulle bruke kaffebløten, kom det alltid en kakkelakk og kikket ut hullet i boksen. Ved frokosttiden kommer styrmannen om bord, godt på en snurr. Svenn sier at nå var det rett før han skulle toppe av sentertankene og begynne å fylle vingetankene. "Ja flotte greier", sier styrmannen, "vi får begynne da". "Nei, nå vil ikke jeg begynne mer, for nå har jeg gått i 29 timer og er trøtt, jeg vil ikke mere. Nå kan du gjøre det."

Svenn gikk til køys. Utpå dagen, ble de tilastet og så gikk de. Forpiggen hadde de full av ferskvann, drikkevann, men tvers over vannbeholdningen hadde en nagle ramlet ut. Det resulterte i at mens de hadde losset, sto forpiggen i høyeste lufta og vatnet rant ut, under lasting rant det sjøvatn inn. På turen var tanken full. Etter en tid hadde de brukt opp ferskvannet akterut og skulle pumpe vatn fra forpiggen til

tankene akterut, det var kun sjøvatn som kom. Dermed var det slutt på ferskvatnet og de måtte styre etter regnbygene og fikk samlet opp litt på turen så de klarte seg. Kaffen som de kokte på sjøvatn ble grønn, potene derimot ble veldig gode når de ble kokt i sjø. De gikk over hele Middelhavet, helt til Hellas uten ferskvatn. Det var mye galt til sjøs på de tider.

«Kystskipper»

Vel framme i Hellas fikk Svenn bud om å komme opp til skipperen. Opp på brua bar det og Svenn spurte hva det gjaldt. "Du som er fra Vestlandet, du har vel den såkalte kystskipper-skolen, du" sier skipperen. "Nei" svarte Svenn, han hadde ikke den. "Vel, vel", svarte skipperen, "men du ser nå forskjell på rødt og grønt?" Jo, han gjorde nå det. "du ser det sier skipperen "vi offiserene skal ha et selskap på midtskipet i kveld og da er det så kjekt når alle er der". Han lurte derfor på om Svenn kunne fungere som styrmann oppe på brua. Var det noe som han ble i tvil om, så var det bare å ringe til skipperen. Sven gikk på vakt kl. 4 om ettermiddagen. Det var ikke gyro og selvstyring i de tider, bare et gammel kompass som de brukte. Svenn skulle nå holde et øye med dette og det gikk bra. Ned i salongen begynte de å spise middag, Svenn fikk til og med opp et brett med middag på brua. Dette var nyttårsaften. Kl. 20.00 skulle 3.styrmannen komme å løse av Svenn. Men der kom ingen 3.styrmann og klokka gikk. Så ble det midnatt, da skulle 2. styrmann ha kommet, men der kom heller ingen 2. styrmann. Dermed gikk Svenn hele natta. På morgenkvisten kom styrmannen rørende opp, han var ikke stø på beina akkurat. Han skulle sette seg opp i stolen, men satte seg på dørken ved siden av. Svenn gikk å la seg. I løpet av natta skulle de ha nyttårsmoro. Da skulle de krype rundt midtskipet, det var om å gjøre å krype raskest, stuerten vant. Det var nyttårsmoroa der ombord.

Gøtaverket

Svenn hadde blitt båsmann på den tiden. De kom opp til Gøteborg litt før påske. Da ville

ikke Svenn mer, han var blitt lei av hele livet om bord og var trøtt, sa opp stillingen og mønstret av. Skipperen sa at det måtte han ikke gjøre, for nå skulle skuta ha full overhaling både i maskinen og ellers, så den kom til å bli som ny og etterpå skulle de gå på Australia og da måtte Svenn være med. Svenn takket nei og gikk på land og spurte etter ny jobb, han hadde skolen i tankene hele tiden. Han gikk til Gøtaveket, som var et svært verksted på de tider og der fikk han jobb med en gang. Fikk forespørsel om hvilken jobb han ville ha og svarte at han kunne tenke seg å være ned i dokken og male. Helt i orden. Han fikk seg en liten hybel i et hus som het Gotia, der var det billig å bo. Etter forholdene tjente han bra på verkstedet, 1,58 svenske kroner pr. time, pluss akkord som kunne være på 0,80 til over 1,00. Det var ganske mye penger å tjene på den tiden. Dokkmaster nr. 2 fikk forkjærlighet for Svenn, uvisst av hvilken grunn. Så Svenn fikk være med på de meste arbeidsoppgavene i dokken. Blant annet fikk Svenn jobben med å ha taljene klare når de skulle ta av propeller og ror. For hver gang de ble brukt, ble de innlevert til test. Svenn hadde jobben med å hente taljene etter test og dro de med seg på ei kjerre. Det var interessant å jobbe med, men de hadde ei dødsulykke. De skulle ta av en propell, og så fikk de ikke ut kilen. Flere mann heiv seg på tauene i patenttaljen. Svenn skrik stopp, men ingen hørte på han og de sleit til kroken brakk og traff en mann i hodet. Det var trist, men ellers så var det ikke noen ulykker. Det ble sommerferie på Gøtaverket og alle tok ferie samtidig. Da fikk Svenn jobb på en flytekrane. De tok opp kjettinger og fortøyninger som lå på bunnen i havna. Der tjente de godt, der om bord hadde de alle slags rare tillegg. Kjettingene de tok opp luktet ikke godt, men skitt på, de tjente penger. Da sommerferien var ferdig for verkstedfolket dro Sven tilbake til jobben i dokken.

Militærtjeneste

Styrmannsskolen begynte 1.september. I midten av august reiste Svenn hjem. Han hadde noen kroner til gode i Sverige da han reiste, men de

skulle en kompis ettersende rekommandert til Svenn. Han reiste hjem med toget. 2 – 3 dager etter at han kom hjem, fikk de såkalt gul lapp, med beskjed om at det var kommet brev påskrevet R. Svenn signerte og dro på posten for å hente pengene sine. Skitt og, det var innkallelse til marinen. Han spurte i luka om det ikke gikk an å ta lappen tilbake og heller skrive ut en ny og skrive på den at det var ingen hjemme. Men, nei. Dermed tok Svenn papir ene med seg og reiste til Bergen, nede på Marineholmen. Der satt det noen gaster i mottaket, det sto personalsjef på ei dør inn forbi.

Svenn sa han skulle snakke med personalsjefen, men fikk beskjed om at

han ikke kunne gå inn der uten videre. Svenn gikk likevel bort å banket på døra, åpnet og gikk inn forbi, hvor han stoppet.

Der sa han hvem han var og hvilket ærend han hadde. Han ble godt mottatt

av marineoffiseren som hadde en masse striper på armene." Vær så god" sa han, "sett deg ned, dette var interessant", de ble sittende og prate ei hel stund. Men konklusjonen ble at han måtte inn, han

var blitt så gammel at det var ingen vei utenom. Svenn reiste hjem og returnert til Marineholmen etter noen dager, hvor han fikk utlevert effekter og våpen. Han og de andre rekruttene ble stuet inn i en lastebil med presenning over, de satt på trebenker og kikket ut gjennom en åpning i presenningen bak. Hvor det bar hen, visste de ikke. Omsider kom de fram til leiren og kjørte gjennom porten. Å se porten lukke seg bak bilen var trist, da var det slutt på egoet til den enkelte.

Alle som var i Svenn sin årsklasse, ja både i før- og ettertid har hørt navnet Frostad, han som var sjef der oppe. Han var foten av styggemannen, han var fæl. De ekserserte og dro på den fordervelige børsa rundt alle veier. Så en morgen på oppstillingen, skulle de ha en mann i "provian-

ten" til å holde styr på den. Da rekte Svenn opp hånda så langt som han rakk. Du er ansatt, sa befalet. Dermed havnet han i proviantlaget og hadde det godt mens han gikk og stuet om på mat i hyllene. Bedre mat fikk han også og hadde det riktig godt. Rekruttiden ble nå engang slutt og Svenn fikk forespørsel om han ville bli såkalt "ledende" og holde øye med vedlikeholdet i leiren. Han skulle avløse en fra Varaldsøy, som senere seilte skipper hos Vestfald Larsen, hos han fikk Svenn opplæring. En dag de gikk omkring på inspeksjon, fikk de besked om at skulle sjefen ha malt taket hvitt på kontoret sitt og han hadde bjørkefiner på veggene som skulle

Svenn i militære. Bildet tatt på Vrengen bru mellom Tjøme og Nøtterøy. Svenn nr. tre fra høyre.

lakkes. De fant to mann som så nogenlunde bra ut, til å gjøre jobben. Utpå dagen hørte de plutselig et brøl i høytaleranlegget, Svenn og den andre ledende hadde å innfinne seg på sjefens kontor øye-blikke-lig. Da de kom inn på kontoret, viste det seg at den ene karen, en jubelidiot om en så kan si, hadde satt seg oppå skrivebordet til sjefen, oppå ei glassplate i bordet. Plata hadde selvfølgelig gått i tusen knas. Den ledende fra Varaldsøy fikk ordre om at han skulle dimiteres øyeblikkelig og Svenn fikk beskjed om at han hadde sparken og at han skulle komme seg vekk i fra leiren hans.

Neste morgen kl. 06.00 sto Svenn på Garnes jernbanestasjonen med sekken sin og tok første toget til Horten. Vel framme i Horten, spurte de han hva i herrens navn han hadde der å gjøre. " Vet ikke jeg " sa Svenn. Så sendte de han til Tønsberg, på Mågerø radarstasjon. Der hadde han det bra, det var en nydelig plass å være. Hadde det ikke vært for at en ikke tjente penger, så hadde det vært helt all right å vært der. Svenn fikk en fin jobb med å passe på utstyret i leiren. Der var det masse marinegaster, folk fra flyvåpenet og kystartilleriet som gikk på radarskole, de ble utdannet som radarmekanikere. Det var mye løye som foregikk i denne leiren. Svenn sin direkte foresatte, kapteinløytnant Pettersen var litt av en skrue. Han hadde alltid ei kaffe flaske med seg, den inneholdt en blanding av sprit og kaffe, som gjorde at dagene kunne bli innholdsrike og variable. Utpå dagen når det var tid for å gå på "lugaren", rommet som han bodde på, måtte Svenn ofte geleide han ganske ofte. Han bodde ute på Vasser og Svenn måtte av og til føre han hjem med ei sjekte som tilhørte leiren. Da lå han på kne i båten og liksom speidet rundt om. De militære oppgavene til Pettersen, bestod blant annet av budsjettkontroll. Svenn måtte føre regnskap over innkjøp og forbruk. Når han kom med 14 dagers rapportene, så var det alltid alt for lite forbruk mente Pettersen. "Mer forbruk, mer forbruk, skriv på" jamret Pettersen, "ja men det stemmer jo ikke " svarte Svenn, som hver gang måtte føre på mer før han fikk godkjenning av kapteinløytnanten. Omsider så ble selvfølgelig lageret fullt, men på papiret var det tomt. " Å herre gud, tenk om revisjonen kommer" lallet Pettersen. Det måtte handles inn utstyr. Sven for av gårde med en lastebil og en rekvisisjon, signert in blanco, til Horten, hvor alt det mellomliggende ble anskaffet på Marineholmen. Pettersen var med og ble satt av nede i byen hvor han skulle besøke kompisene sine mens Svenn handlet. Da han ble plukket opp på hjemvegen var han ikke helt stø på beina. De kjørte oppover i Vestfold, til en plass hvor det sto en låve. Der stuet de inn alt det de Svenn hadde kjøpt og låste låvedøra med en

svær hengelås. Svenn ble tilbudt å oppbevare nøkkelen, men svarte at den fikk Pettersen ta vare på selv. Tilbake i leiren ordnet Svenn regnskapene så alt stemte og da var Pettersen trygg for revisjonskontrollen som kom, en eller annen gang. Hvor lageret senere ble av, vet ikke Svenn, det var nå heller ikke hans problem. For å bruke opp det rikholdige budsjettet, fant de på all slags tull. De kjøpte inn møbler for mange tusen kroner, hvor møblene ble av er ikke godt å si, kanskje ble de regelrett dumpet.

Sven var innkalt til 11 måneders tjeneste, men dette forandret seg underveis på grunn av " den kalde krigen". Han skulle egentlig ha vært inne i en forlenget periode på 14 måneder. En av godene han fikk med seg, var at han reiste hjem på juleferie, til ut i januar. Om sommeren var alle offiserene på 14 dagers fellesferie, mens Svenn styrte leiren. Da var det ikke skolegang, alle instruktørene var på ferie. Han hadde en jobb med vakt holdet, leverte ut skarpe skudd til vaktene om kvelden og fikk de tilbake om morgenen. Da Pettersen kom tilbake fra ferie, spurte han Svenn om han ville ha sommerferie. Det ordnet seg. En kvartermester kom fra Horten og løste av Svenn. Han utvidet de 14 dagene til 3 uker, som han avtalte med kvartermesteren. Etter 3 ukers ferie på Bømlo, reiste han tilbake med Vestfoldbanen via Drammen. Den første han traff på morgenkvisten inn forbi porten var Pettersen. "God, dag og dag Vorland og velkommen tilbake. Ja, ja , har du hatt 14 dager ferie nå da" sa han. "Nei, jeg har hatt 3 uker" svarte Svenn. "Se det, se det" svarte Pettersen. Det var hele kommentaren.

Mågerøy var en hul festning som tyskerne hadde utformet og utstyrt med en svær tysk kanon "Berta" under krigen. Inne i fjellet var ammunisjonslager , med svære granater og andre bugnende kasser. De hadde stemplingsur og det måtte Sven holde kontroll med. En dag skulle det være øvelse, det var kystartilleriet som skulle "krige". Svenn fant ut at han ville ikke være i leiren mens dette pågikk. Han tok alle de tiltrudde nøklene i lommen og syklet ut.

Han hadde kjøpt seg en gammel sykkel for 10 kroner. Svensn og en annen kar, en nordlending som hette Grønnbekk, senere sekretær i Norsk styrmannsforening, syklet av sted, de var gode kompiser. Ut på natta kom de tilbake, nå måtte vel "krigen" være ferdig. Den som møtte de, var Pettersen. "Vi har tapt krigen, vi har tapt krigen" jamret han. "Hva er det nå da" sier Svensn. "Vi hadde jo ikke børser, du tok med deg alle nøklene til våpenskapene".

Sjekta som de hadde i leiren, dro de på land om høsten og tok magneten ut av bensinmotoren, den var 2- sylindret. Når våren kom, skulle de sette den ut og magneten måtte settes på plass igjen. Svensn spurte om det var noen maskinister eller mekanikere som kunne sette i magneten, En kar rekkte opp neven, han var bilmekaniker. Han ble værende nede i sjekta lenge og vel, men fikk ikke motoren i gang. Så spurte Pettersen Svensn om han kunne se på moteren. Det gnistret i pluggene, men så var spørsmålet hvor tid de gnistert. Det måtte jo være når stempelet var oppe. Han fann en pinne og satte nedi, tørnet motoren til den var oppe og tørnet deretter på magneten til den fikk gnist og satte den på. Så gikk motoren. Det var gode greier, for leirsjefen skulle ha sjekta på sommerferie ved Svenskekysten, sa Pettersen. "Det som er galt med denne motoren, er at den er for lite kjørt" sa Svensn. Pettersen var enig og skrev ut rekvisisjoner in blanco på bensin til Svensn. Han og Grønnbekk lå deretter ut i vestfoldskjærgården med sjekta hele forsommeren og koste seg, til sjefen skulle på ferietur til Sverige. De hadde det som plommen i egget.

Etter 11 måneder ba Svensn om å bli dimittert, han ville begynne på styrmannsskolen. Han snakket med personalsjefen og ba om hjelp. Det ble tatt kontakt med Bergen, etter som Svensn hørte til under vestlandsavdelingen opprinnelig. Etter noen dager fikk han beskjed om at dimitteringen var innvilget og ordnet selv med billett. Reisen gikk med vestbanen til Oslo og videre på østbanen til Fagernes. Derifra var jernbanelinjen ødelagt over fjellet på grunn av mye ned-

bør. De måtte da ta buss til Gol og Bergen, hvor han meldte seg på Marineholmen. Dette var i august. Papirene på dimitteringen var ikke kommet fra Tønsberg. På rullebladet fant de ut at han skulle ha vært inne i 11 måneder, men at det hadde gått 14 måneder. Det fikk nå så være. Så fant de ut at han hadde ikke tjenestegjort i 11 måneder, for han hadde jo vært på juleferie og på påskeferie da Herborg og Lovis giftet seg, i tillegg til sommerferien. Han kunne ikke dimittes og ble sendt ut på kjøkkenet hvor han ble satt til å skrelle poteter. Etter å ha skrelt og fundert litt, ruslet han bort til personalkontoret og så seg om. Der så han papirene sine på et bord inn forbi disken og ble enig med han som sto der, at da måtte jo alt være i orden. Innlevering av effekter og utlevering av sivile klær gikk greit og han fikk med seg en gul lapp opp til regnskapskontoret hvor han fikk utbetalt noen kroner som han hadde til gode fra Mågerø. Sykkelen hadde han med seg og ut porten gikk det i full fart. Utforbi i det fri, ruslet han glad og fornøyd avgårde mot kaien hvor han skulle reise hjem med "Bremnes" som gikk mellom Bergen og Rubbestadneset. Da var det kommet bussrute på Bømlo, så han tok bussen fra Rubbestadneset.

Styrmannsskolen

Den 1. september begynte han på styrmannsskolen, året var 1951. Det var under en av turene gjennom Haraldsgata, at et vindu ble åpnet og Tullemor og Alma ropte på Svensn for første gang. Elevene gikk også på skolen på lørdager i de dager og på mandagene var det lang dag. Ved St Hanstider i 1952 var han ferdig med fullverdig styrmannsskole, som på den tiden varte i et år. Han klarte seg bra på skolen og hadde et lærerikt år bak seg.

Offiser

Hjemme malte han og Ole Thompsen det gamle huset til Ole Barane. Etter dette fikk Svensn tilbud om å gå om bord i ei skute fra Haugesund som hette Argo, som 2. styrmann. Det var et lite

Svenn som styrmannsskoleelev. Her utenfor Haugesund rådhus.

ombygd marinefartøy på vel 600 tonn. De fraktet frukt fra Middelhavslanene, appelsiner, sitroner, løk og diverse sydfrukt oppover til Europa. På Island lastet de fisk som returlast. Tørrfisk til Napoli. I Napoli stjal napolianerne fisk og alt de kom over under lossingen. Svenn gikk uredd på de med taustropper. Han fikk beskjed om at de skulle kverke han hvis han viste seg på land.

Om bord hadde de en eldre haugesunder som var overstyrmann. Han sa noen sannhetens ord til Svenn, "hvis du vil fram her i livet, så må du reise til Oslo på skipperskolen. Du må ikke hefte deg opp med Haugesund". Dette tenkte Svenn på ofte.

Etter et år, var de på veg til Bergen, på et oppdrag for "Bergenske". Allerede i Oslo under lastingen begynte Svenn å mislike seg. Det var bare tull med sjauerne og lastingen. De heiv

melsekker oppå landbruksmaskiner og ned på skarpe ploger, så det gikk hull på sekkene. En "supercargo" fra Bergen, sa at det var ikke så nøye for de skulle laste om i Bergen. Der ble de på denne måten liggende i flere dager og da kunne "supercargoen" gå hjem og ha gode dager. Svenn mønstret av og reiste hjem.

Etter noen dager fikk han tilbud om å begynne i Knutsen rederiet i Haugesund, om bord i Elisabeth Knutsen, bygd på Kaldnes Mekaniske Verksted, på bedding. Det var det største skipet som til den tid var bygd i Norge, 18.230 tonn dødvekt. Den lå i dokk i Aker i Oslo for bunnsurning og daværende kronprins Olav var nede i dokken på inspeksjon. Det var Kaldnes sine folk som var på jobb under dokkingen og deretter var det av gårde å skaffe mannskap. Svenn mønstret mannskap i Tønsberg, hvor de gikk og ventet på skuta rundt St.Hanstider. Det var en tvilssom fornøyelse, noen av karene "ramlet utfor". Da skuta kom, måtte Svenn som var godt kjent i Tønsberg, rundt om å samle de sammen og få de om bord ute på Husøyflaket. De skulle sydover, men dro innom Haugesund på veien for framvisning, det var stor stas. Alma kom også om bord på visitt. Da var det fest om bord for haugesundsnobliteten, Ole Andreas Knutsen, himself var der. Svenn fikk jobben med å styre baren. Den var i en lugar, med ei fjøl tvers over noen krakker ute på dørken. Svenn skjenkte i glassene og det gikk unna. Da kom Knutsen bort til Svenn og sa "du må ikke ha for mye i glassene". Ved midnattstider gikk de sydover, lastet i Gulfen og losset i Australia, samt på østkysten av Afrika. Der gikk de i 2 år fram og tilbake. Da de kom opp til England, ved innløpet til London, gikk Svenn på land og reiste hjem, våren 1955.

På veien hjem, innom Oslo, kontaktet han Høeghredet og spurte etter ny jobb. De hadde ikke jobb til han på dagen men spurte om å få se karakterene hans fra styrmannsskolen, de var de fornøyd med. Svenn reiste så til Bømlo. Etter noen dager fikk Svenn telefonbeskjed om at han kunne reise til Haugesund og mønstret på. Hyre

ville han få fra dags dato og skulle reise ut om en drøy måned. I Høgh ble Svenn værende i over 35 år. Han var bare ute av rederiet det året han gikk på skipperskolen, da fikk han noen gratialer i skoletiden.

På en tur fikk han vondt i magen og nedover foten og måtte innom det norske legekantoret i New York. "Nei da" sier legen, "du har verken blindtarm eller noe annet". "Det er noe som er galt", Svenn holdt på sitt, men måtte gi seg. De gikk ned til Kaibien og lastet, men noe var galt med magen til Svenn. Midt ute i Atlanterhavet, måtte de kontakte Haukeland sykehus og fikk beskjed om at han skulle ligge helt i ro. De hadde fått penicillin om bord på den tiden og 300.000 units ble forordnet morgen og kveld. Det var pulver som ble blandet med vann og helt oppi ei sprøyte. Skipperen overveide om han skulle gå inn til Asorene med Svenn, men så ble det ikke noe av det. Haukeland sykehus hadde gitt beskjed om å fortsett turen. De kom fram til Bristol i England, etter at Svenn hadde ligget om bord uten mat i 10 døgn. 2 mann kom ombord med båre og inn på lugaren til Svenn. Han skulle nå på sykehus og så lyst på tilværelsen. Svenn ba de karslig om å flytte seg, trødde ut på dørken og det var det. Føttene bar ikke lengre. På hospitalet ble han operert for blindtarmen og lå på en sal sammen med ca. 30 andre. Der døde de rundt om, og noen hadde det vondt, men på grunn av de kjekke sykesøstrene var det riktig trivelig atmosfære på salen. Når de målte temperaturen, gikk det i Farenheit, medisinen ble dosert i C.C. Svenn spurte de hva C.C. sto for, men det viste de ikke. Han fortalte sykesøstrene om oppbygningen av taltallsystemet opp til en liters enhet. Dette kunne de ikke forstå, til tross for at de skjønnte at det var veldig enkelt.

Etter en ukes tid måtte Svenn forlate de kjekke damene på hospitalet og han reiste hjem. Han var innom Stavanger hvor mor hans jobbet og de reiste til Bømlø noen dager. Hun hadde fått stengt av strømmen da hun hadde dradd hjemmefra. Strømmen var nyinstallert, med en åpen enkel tavle. Svenn fant en liten ledning og koblet forbi måleren, dermed hadde de lys de

dagene de var hjemme. (Denne ledningen fant Svenn borte i løa si, forleden dag, den hang på veggen.)

Første flyturen over Atlanterhavet sto for tur.. Han reiste alene med et Dakota bensinfly, de måtte fylle drivstoff hele vegen, Oslo – Hamburg - Channon – Gardar (New Foundland) – New York. Det var 2 seter på ene siden og 3 på andre siden. Han satt i midten mellom ei svær, tykk dansk frue og ei amerikanerinne som pratet i ett. Den danske fruen feis noe forferdelig under hele turen. Omsider kom de til New York og Svenn måtte vente noen dager før skuta kom opp. Da hadde han vært vekke i ca. 3 uker. De gikk for Norske Esso fra Karibien til Norge, med alle slags typer olje. Han sto om bord på den båten til i april 1957, da reiste han hjem fra Tønsberg.

27. april 1957 giftet Alma og Svenn seg. I mellomtiden hadde skuta gjort en tur og kom til Stavanger for et verkstedopphold og da gikk Svenn om bord som overstyrmann. Alma ble med til Stavanger mens båten lå der, hun jobbet på Haugesund sykehus som vikar. Alma var flink til å reise han i møte når båten kom til Norge. Bergen var vanligvis første havneanløp i Norge, der var det god tilgang på ferskvatn på kaiene.

Skipper

I august 1958 gikk han på land og begynte på skipperskolen 1. september, etter påtrykk fra rederiet. Svenn hadde egentlig andre tanker, men de maste sånn på han fra rederiet at han tok skipperskolen. Resten av sitt yrkesaktive liv seilte Svenn som skipper i Høegh rederiet.

På sine gamle dager har han drevet med litt jordbruk på Vorland, med noen sauer og litt husfiske. Både Alma og Svenn har opp gjennom årene vært ivrige medlemmer i Tur- og sogelaget og deltatt på laget sine turer og arrangement. På ferga treffer en ofte på de i den blå Volvoen. De har vært og er et samfunnsengasjert par, som det er godt å komme på kaffebesøk til. Drøsen tar fort av der i gården.

Sjurine Mehus

Av Liv Berit Lund

Oppi garden på Espevær, omtrent midt på øya, budde bestemor mi, Sjurine Teodora Mehus. Ei middels stor dame med gråsprengt hår, alltid med lang kjole, forkle og skaut rundt håret, slik hugsar eg henne. Ho var stø og roleg, trygg, og alltid var ho oppteken av noko som skulle gjerast.

Bestemor var fødd i Alsaker i Hardanger 29. januar 1889. Før ho var fødd, mista ho faren og broren i forlis på nordlandskysten. Faren heitte Sjur, broren Teodor og derav fekk ho namnet Sjurine Teodora.

I ungdomsåra gjekk ho amtskule på Stord, og etter det fekk ho arbeid på Espevær. Ho skulle arbeida på butikken til Gundersen på Baadeholmen. Etter ei tid vart ho gift med Lars Amundsen og budde i det dei kalla Ola Hansen - huset. Dei fekk fire born. I tillegg til å vera husmor og mor, vart ho postopnar. Ho og Lars tok over garden i "Garden" - men etter ei tid døydde Lars og ho var aleine med born og gard. Det kom nok godt med at ho dreiv Posten og hadde det som attåt nærning, det var lite trygdepengar i dei dagar.

Seinare vart Sjurine gift med Aksel Mehus og dei fekk tre born. Det gjekk nokre år og så mista ho Aksel og var blitt enke for andre gong. Mor til Sjurine heitte Marie Alsaker, Ho og farmor til Sjurine flytte frå Hardanger til Espevær og budde på loftet i "Garden". Tenk på kor mykje det var plass til i eit hus på den tid! På ein liten sal var det seng, divan, bord, stol og ein stor kommode som var både kleskap og "spiskammer". Eg kjenner enno lukta av mjukt heimelaga smør.

Som dei fleste på den tid hadde bestemor

mykje å gjera, men eg trur ho hadde eit rikt liv. Ho stelte hus og heim, sydde og strikka. Eg hugsar at ho karda ull og spann tråd som ho strikka sokkar, vottar, gensarar og ullbolar av. Det var stas å ha ei bestemor som dreiv gard, særleg om somrane. Me barneborna fekk vera med i utmarka der kyrne var då, når dei skulle melkast. "Sudrer" var god mat for kyrne, og bestemor bar bøttene heilt til Åkerkve eller til Haugestølen ved gravplassen. Der var det oppkommevatn så kyrne fekk drikka, og vatn til å vaska spenene. Melkebøttene vart borne heim, melka silt, og til dei som hadde bestilt, stod då melka klar i kvite mugger, 1 liter i kvar, på bislagsbenken. Eg trur det var sjølbetjening.

Bestemor var alltid i aktivitet. Tykkjer eg ser

Sjurine Teodora Mehus

henne med riva på markene der ho laga såter og hesjer, tok opp poteter, melka kyr, steikte pannekaker på steikehella i kjellaren eller sat med handarbeid. Det beste minnet om bestemor for meg, er at eg visste ho var ei truande kvinne, ein kristen. Ho gjekk trufast til møte i bedehuset, alltid med songbok i handa. Blå Kors låg på hennar hjarte når det galdt misjon. Så lenge ho kunne, hadde ho talarar i huset når dei kom og hadde møteveke eller basar. Bestemor sydde dukar og puter til basarar, og kvart år laga ho ei dokke med hardangerbunad og den var ein gjev gevinst for oss jenter. Ho var kjapp på fingrane når ho talde årar og pengar. Eg trur ho var den fyrste på Espevær som laga til fest for konfirmantar. Ho ynskte at ungdomane skulle gå på bedehuset og høyra Jesus Kristus til, og ville gje

dei evangeliet på denne måten. Ho må ha vore over 60 år då ho begynte med dette, og det fortel litt om kor aktiv og vital ho var.

11. september 1964 flytte ho heim til Gud. Då hadde ho i fleire år slite med dårleg hjarte og kunne lite gå ut. Ho sat helst i kammerset med handarbeid eller las, las bøker og blad og var levande interessert i alt som rørde seg. Det er tankjevekkande og sjå attende på korleis bestemor og mange, mange med henne levde i det som me i dag ser på som slit og strev. Men for oss, og for meg er desse minna noko verdifullt, noko som skin og strålar når eg minnest dei og gjer meg takksam forat eg hadde ei bestemor som Sjurine Mehus.

Tilbakeblikk:

Tilbakeblikk:
Parti frå Hovland

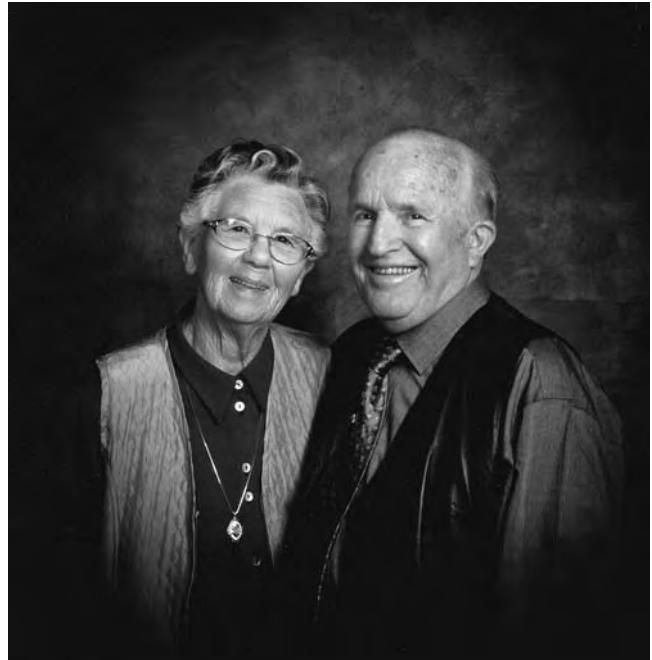
Hans'en og Margot på Kaien

Av Hanne Synnøve Tislavoll og Kirsten Mona Aadland

Heilt sidan me såg "dagens lys" har desse to vore nokre av dei viktigaste i liva våre. Kvar kveld før me la oss kom dei innom, og då vanka den høgt elska mini-Stratosen og mykje leik og moro. Det var alltid like trist når dei skulle gå, og me gøymde desperat skoa slik at besøket skulle vara litt lengre. Margot og Hans er kjende ansikt på Bømlø, men kven er eigentleg dette eldre "tospannet"?

Margot og Hans vaks opp på Vorland, og har, som dei seier sjølve, alltid kjent kvarande. Margot vaks opp saman med to eldre brør på Kaien i det same huset ho bur i den dag i dag. Hans vaks opp på gard, i ein syskenflokk på fem. Dei byrja på skulen som 7-åringar, og gjekk på skulen i sju år. I dag høyrer me rykte om høgt støynivå og klatring i gardinene. Korleis var det eigentleg i skulestova for 70 år sidan? Dagen starta med å helsa på læraren. Jentene måtte neia, og gutane bukka. Medan elevane enno vart ståande, opna læraren med andakt, bøn og ein felles song. Så fortsette første time med kristendomsundervisning. Ein la vekt på bibelhistorie, høgtlesing og pugging av bøner, bibelvers og salmevers. Margot og Hans synest det er trist at borna i dag ikkje får den same kjennskapen til den kristne arven vår. Dette er noko dei har teke vare på heile livet.

I samfunnet i dag veks borna opp med data, gameboy og overflod med leikar. Etter ein del sondering frå underteikna, fann me ut at leiken før høyrdest mykje meir spanande ut. Me kan nemna Jeppe, ABC-titt, Paradis-hinking, Ut å gå på brannvakt, Oleviboysmann, Slå på ringen og mykje meir. Slå - ball var ein sikker vinnar, og ein gong stal Hans med seg systema sin ball på skulen. Det enda med at klassekameraten

Margot og Hans Nilssen

kasta den gjennom eit vindauga som ikkje stod ope... Heldigvis var læraren i godt humør, så ballen fekk bli med heim att.

Det var vanleg å bruka robåten i ulike ærend. Margot var ikkje stor då ho byrja å ro til Zahlahuset for å handla på krambua, der brørne hennar jobba. Hans var mykje hos bestefaren sin på Lambøy, og det var eit langt stykke å ro for småguten. Det var heller ikkje snakk om redningsvestar og liknande utstyr, og mange mødre pusta letta ut då borna kom inn for kvelden, også på denne tida.

Far til Hans var på fiske på Island i 27 somrar, og Hans arbeidde på garden i tillegg til skulegong. Margot lærte òg tidleg å ta del i arbeidet til far sin. Han hadde både kommunekassen, banken, likninga og folkeregisteret, og ho byrja å hjelpa med dette frå ho var lita skulejente.

Hans har alltid vore ein skøyar, og frå sikre kjelder har me høyrte om eit lite påfunn: Margot

og Hans skulle treffa kvarandre ein sein haustkveld, og Hans la seg på lur i ei mørk grøft for å skrema Margot. Problemet var berre at ei anna dame hadde lik Margot si kåpe. Ho vart dermed "overfalt", og fekk aldri vita kven gjerningsmannen var. Me er enno ikkje sikre på kven som skvatt mest av gjerningsmannen eller offeret...

Det kan nok til tider ha vore meir enn spennande nok å leva i dette stummande mørkret. Ungdomane hadde god sjanse til å lura på kvarandre, og for gutane var det om å gjera å finna ut kor jentene hadde vore den kvelden. Søndagskveldane samla ungdomane seg på Kaien då båten kom, og då båten før, gjekk dei ut i bedehuset. Dei fylte heile galleriet, og dei mest forvitne sette seg fremst. Elles lika ungdomane seg på basar. Margot hadde som regel full jobb med å skriva i loddbøkene. Dette kunne vera ein hard jobb i og med at lodda berre kosta 10 øre. Dei kunne halda på til over 12 om natta, og dei vann strikkesokkar, sengeteppe og ymse småting. Heldigvis er det ikkje alt som har forandra seg i denne verda!

Ungdomstida til Margot og Hans var svært forskjellig. Då krigen braut ut, reiste Hans til England, berre 18 år gammal. Han ville vera med og kjempa for landet, og reiste utan forvarsel. I England byrja han i eit soldatkor, for alt i skuletida hadde han utmerka seg som ein god songar. Dette koret vart ein gong dirigert av sjølvaste Kirsten Flagstad! Ho reiste rundt og oppmuntra soldatar. Margot arbeidde i Forsyningsnemda, og i 1943 reiste ho til Haugesund for å gå på handelsskulen.

Dette er faktisk det einaste halvåret Margot ikkje har budd i huset på Kaien. På ei av Haugesundsreisene var ho einaste passasjer på

ferja, og det var berre ein som hadde vakt. Då han skulle ned og sjekka maskinen, ba han Margot styra over fjorden. Dette var greitt berre han kunne lova å koma opp att før dei skulle leggja til kai! Etter handelsskulen fortsette ho i Forsyningsnemda, og sidan ho hadde fått opplæring på skrivemaskin og reknemaskin, var det ikkje vanskeleg å få ulike jobbar.

Då freden kom, var Hans i "det gløynte kompaniet". Han hadde vore heimom sommaren same året, og då Hans og Margot traff kvarandre att, visste dei at dei hadde ei framtid i lag. I 1946 vart dei ringforlova, og i 1949 gifta dei seg. I denne perioden var det vanskeleg å få arbeid, og Hans verva seg i militæret, og han vart kommandant på Bergenshus festning. Der hadde han ansvaret for soldatane. Seinare har han fått fleire medaljar for innsatsen han gjorde i krigen, både i Noreg og Russland. Han reiste òg på Islands- og Nordsjøfiske, og etterkvart fekk han jobb i HSD. Margot var kommunekasserar, men sa opp jobben for å få betre tid til dottera. Seinare fekk ho andre kontorjobbar som revisor i banken, og ho arbeidde òg på ordføraren sitt kontor. Dei siste 23 yrkesaktive åra var ho på Hillestveit skule. I byrjinga underviste ho i maskinskriving og bokføring. Seinare vart ho kontorsekretær, og denne jobben likte ho svært godt.

Margot og Hans (mormor og morfar) er to svært engasjerte besteforeldre. Dei har berre to barneborn, og dei er alltid interesserte i kva me held på med. Me har alltid drive på med song og musikk, og når me er rundt omkring og syng, møter dei opp anten det er høglydt gospel, jazz eller klassisk musikk som står på programmet. Me er heldige som har dei til besteforeldre, og me ser alltid fram til lange UNO- kveldar med god humor når me er heime på Bømlo.

Klassar ved Hillestveit skule på første halvdel av 1950- talet.

Første rekke frå venstre: Aud Toft, Else Vorland, Margrete Knutsen, Solveig Tollevik, Bjørg Vold, Erna Marie Vespestad, Hanna Dagsland, Ester Johanne Hovland, Ragnhild Monsen, Hildur Vespestad, Kirsten Åse Tollevik, John Dørheim, Bjørn Lønning, Sten Arne Lønning, Johannes Harald Vorland, Einar Vorland, Knut Vold, Odd Lodden, John Arne Hovland.

Andre rekke frå venstre: Asbjørg Hovland, Kjellaug Lodden, Hilborg Eidesvik, Einar Ingebretsen, Sten Lodden, Ivar Vespestad, Arne Johan Knutsen, Bernt Strand, Einar Kallevåg, Rolf Magne Lodden, Bernhard Walter Hovland, Sigmund Eide, Magne Eidesvik, Kirsten Lønning, Solveig Eide, Else Dagsland, Sølvi Vestvik, Ingeborg Vorland.

Tredje rekke frå venstre: Ingeborg Øye Lodden (lærer), Astrid Ingebretsen, Arne Vold, Kristian Eidesvik, Kåre Kallevåg, Knut Brakestad (lærer), Arne Lodden, Margot Haraldseid (lærer), Martin Vold, Kurt Lønning, John Modolf Strand, Leif Eidesvik, Rudolf Hovland, John Toft.
Ikkje til stades på biletet: Hilmar Johnsen, Odd Lønning.

«Telefonistinde»

Ved Bernt Emil Vika

Det er vel mange som drøyer om ein rik onkel i Amerika, ein som ser med velvilje på ein slektning i gamlelandet og sender pengar av og til frå livet sitt i overflod. På slutten av 1800-talet og byrjinga av 1900-talet reiste fleire hundre tusen personar frå Norge til Amerika, mange også frå Bømlo. Draumen om eit betre liv fekk folk til å forlata hus og heim, slekt og venner i Norge og satsa på at sjebnen ville gi dei eit trygare tilvære i «Junaiten». Nokre gjorde lykke «over there», andre gjekk det ikkje så bra med.

Brevet nedanfor er adressert til Johan Larsen (Vespestad), han som fann steinøksar i

som har pengar å gi bort. Denne gongen er det ikkje frå ein rik «onkel» i Amerika, men frå ei rik «tante». Summane er ikkje så store etter vår tids målestokk, men sikkert eit kjærkome tilskot for dei som vart pengane til del.

Chicago Feb 17. 1893

Hr Johan Larsen

Kjære Ven

Jeg vil bede dig være saa god og modtage en liten Gave Penge jeg sender dig og dine Søskende. Pengene faar du af Postmesteren paa Vorland og Kvitterer til ham for dem. Summa Kr 142 og Deler dem saaledes. Til din Søster på Hille Kr 35. Til din søster paa Holme Kr 35. Til din Svoger og Børn efter din Søster paa

Lovisas syster Stina og mannen hennar Endre Mikkelsen dreiv garden i Luten med mora Asseline.

Sokkamyra. Avsendar er tydeligvis ein person

Espevær Kr 35, og til dig selv Kr 37.

Jeg haaber at du er saa god og sender disse Penge sikkert til Deres Bestemmelse.

Jeg lever vel med Helsen, det var en tung Sorg for mig da min Mand Ole Nelson døde. Jeg har hørt at din Moderer er død for en Tid siden. Jeg har ikke talt med din Broder Nels på en lang Tid.

Jeg får slutte med en Venlig Hilsen til dig med Familie og Søskende.

Julie Nelson

54 West Erie Street Chicago

Lovisa Johannesdtr. Luten blei født i 1870. Broren Bernhard var to år eldre. Tunet i Luten lå i hallet oppunder høgaste Hogjen, med fritt utsyn over Bømlafjorden. Kring tunet var det gode grasbakkar, og åkerflekk mellom haugane. Garden fødte 4 kyr og 6 sauer.

I huset budde besteforeldra, med vilkår. Faren, Ole Johannes, åtte ei gamal hønerevskøyte til fiske og frakting. Mora, Asseline, kom frå Espevær, der ho var oppfostra hos besteforeldra sine, Sem, som dreiv krambu ved Svartesjøen.

Med tida fekk Lovisa 4 småsøskjen, her blei fullt i huset. Ho måtte snart ut og tena. Sjølsagt reiste ho til Espevær, der ho kom i saltarbeid på Nautøy ved Svartesjøen.

Men i 1887 kjem Lovisa, 17 år gamal, i huset til Hans Jacob Baade, på Baadeholmen ved Nora Sundet.

På Baadeholmen ser Lovisa mange hus, dei fleste bygde i den blømande sildetida

1840-50-åra: krambu, saltebu, to små stovehus, Steinkopfhuset (etter bøkkermeister Steinkopf), Ølstova (med benker langs veggene). Lovisa kjenner seg heime i fjoset med dei to kyrne. Men merkjelegast av alt er det store Baadehuset. På ein høg, gamal kjellarmur har Baade reist eit bolighus i bindingsverk, engelsk stil, med soverom både i aust og vest, med høgt, ope loft, bratt tak, og engelske skorsteinspiper.

Hans Baade var då stor sildekjøpmann. Han tok imot silda frå fiskarane, salta silda i tunner, og selde tunnene til eksportfirma i byane. - Etter 1870 var silda borte i fleire år. Men ut i 1880-åra er sildestimane atter tilbake på sine vandringer som før. Og Baade driv framleis sin sildehandel.

Lovisa er fest som tenestejente og kokk. Kjøkenet er i kjellaren med dei tjukke veggmurane under Baadehuset. Lovisa koker her i den digre grua. Og ho finn eit skap fullt av engelsk steintøy, store, tunge tallerkar og fat frå den tid då Baade hadde hummarhandelen. Då lå dei engelske brunsluppene her i dagevis og venta på full last av levande hummar. Baade var god ven med dei engelske skiprane.

No er Lovisa med i kavet seinhaustes, når folket på Baadeholmen gjer seg klare til å ta imot silda. Baade har reist eit tilbygg til det store huset, med stover, og med bakaromn i kjellaren. Her er bakaren igang med å steika opp ei mengd med kavringar. Bøkkarane stablar opp lad på lad med tunner. Lovisa vasker og vøler dei rom der fiskerioppsynet skal losjera. Og ho ber halm opp på loftsgolva der fiskarane skal liggja. Krambua får ny forsyning brennevin. Og alle held auga med månen.

I eit skur ligg nokre gamle likkister. Lovisa blir sett til å hogga dei opp til brenneved. Ho fæler når ho tenkjer på fiskarane som døydde av kolera herute under sildefisket i 1849. Då var her ikkje tid til å gravleggja alle. Mange lik måtte hivast i havet, ned den bratte Likklova på vestsida av Nautøy.

Lovisa lengter heim. Tidleg om morgonen når ho har ein frisundag tar ho færingen og ror søraust over Espeværsundet, langs Bømlolandet, rundt Odno, og vidare inn til Bømlahamn og Luten. Same kvelden attende til Espevær.

Ein dag er silda på innsig mot Raugholmane

og Espevær. Måkeskrik og kvalblåster. Med eitt høyrer Lovisa fiskarane koma over berget, klaprande i dei kvite treskorne sine. Dei ber med seg sengklede og mat: surmjelk, grautmjøl og spekeknokar, tiner med kumler (kumlene møglar snart og liknar lodne katter). Fiskarane kjem i opne fiskebåtar. Dei tingar seg no soveplass på loftene, dei fleste i Baadehuset. Her ligg dei tett som sild i tunne, for 7 øre natta.

Fiskarane er alltid grytidleg oppe, dei lyt trengja seg fram til ei gruva for å koka kaffikjelen. Dei et ikkje noko heile dagen. Lovisa må gøyma flaskene deira til dei får tid til å drikka. Men utpå kvelden koker dei gjerne eit digert kjerald fullt med graut.

Fiskerioppsynet er på plass i sine værelser som ligg på rad mot vest i Baadehuset: sjefsalen, domarsalen og doktorsalen. Lovisa skal gå inn til dei med vatn om morgonen. «Men dei er so ufjelge, so eg syter meg med da.»

Telefonen er kommet til Norge. Baade er framleis ein drivande handelsmann. Han ser at telefonen kan vera til nyttes, han søker og får telefonstasjon i Baadehuset til vinteren 1890. Espevær er soleis fyrste fiskeveret som har telefon. Tenestejenta og kokk Lovisa Johannesdtr. blir tilsett som «Telefonistinde».

Her er fleire landnotbruk på jakt etter silda. Dei stengjer viker og sund mellom holmane. Det gjeld å koma fyrst, reine kappestriden. Og det gjeld å melda inn til kjøparane kor mykje sild som står i lås, og høyra om prisene. Notabasane treng å styrkja seg med brennevin. Dei kjem stupande og brølande inn til telefonen, sopande fudle, men ringja skal dei. «Eg trur adle notabasar drikke», sukker Lovisa, «og so digre dei er, desse strilane, ja desse Møkstringane» - Fiskarane er snille og greie, her er mange strilar. Lovisa må gøyma flasker for dei, til dei får tid til å drikka.

Her er ei ny tid i emning desse åra. Fiskarar har vore ute i Nordsjøen, vestover til

Revkanten, og dorga makrell. Sume har reist til England for å kjøpa havgåande fiskefartøy som ligg opplagde i Lowestoft og Yarmouth. Det er ein fest når Lovisa ser dei engelske sluppene koma strykande heim for fulle segl. Engelske varer har dei med, ja endåtil ei dokke med silkeshår og glasaugo. Ja ja, segjer Brita til Anno, ja ja. - Dorgarane kjem inn med makrell, salta i tunner. Heime blir det mykje arbeid utgjenom hausten, med å sortera og pakka makrell for Amerika.

Lovisa misser far sin, Ole Johannes dør i 1892. Asseline lyt driva garden i Luten med hjelp av dei borna som enno bur heime. Men Lovisa gifter seg med bøkkeren Sivert Nilsen frå Vestvik, Bømlo. Dei får sonen Ingvald i 1894.

Baade blir gamal no, 93 år, han sit mest i ein stol. Han dør i 1895. Året etter får Albert Gundersen auksjonsskøyte på heile Baadeholmen. Han tar nye folk i arbeid, taus og krambudreng. Lovisa er framleis telefonistinne.

Lovisa Nilsen

Lovisa og Sivert trivst og arbeider godt ilag. I 1902 bygslar dei frå Albert Gundersen eit jordstykkje langs sjøen på sørsida av Holmen, byggjer seg naust med våning oppe, og ei lita løe med fjøs. Dei før fram 9 born, 4 gutar og 5 jenter.

Etterkvart skifter mykje om på Baadeholmen. Albert Gundersen skriv seg i manntalet 1900 som «Landhandler, Hønseholder, Skibsreder, Spekulant» Han råder over kapital, og kjøper fartøypartar til Islandsfiske og selfangst. Sjøl eig han engelske fiskesluppar til makrelldorging. Han bygger kai, og her ligg stadig fiskefartøy og frakteskuter. Varer til krambua får han frå Bergen. Han tar fleire folk i arbeid, Ola Størkson som «altnulig-mann», og Olga Torsteinsdtr. Eiken som tenestejente. Lovisa er framleis telefonistinne. Gundersenfamilien veks, og Baadehuset blir for lite. Her må vel bygges nytt hus.

Det høge, store huset ved kaien står ferdig i 1908. I kjellaren er her lager. I fyrste høgda er her krambu, bakaromn, kontor og kafé. Familien har sin bolig i andre høgda, i tredje høgda bur tenarar og arbeidsfolk. Dorgarane kjem inn med større og større fangstar. Her er mykje arbeid med makrellen utgjennom hausten.

Ungguten Ingvald Nilsen får plass med eit dorgefartøy. Han er ein meister til å flekkja makrellen, han blir etterspurd og tener godt.

Telegrafverket leiger no lokal i det gamle Baadehuset, og løner telefonistinna, frå 1911.

Krigen bryt ut i 1914, og rasar snart over heile Nordsjøen. Med dette sluttar makrelldorginga for godt.

Lovisa misser mannen sin, Sivert Nilsen døyr i 1916. Lovisa har enno 3 små born heime. Ho trøyser seg til eldste sonen Ingvald, han gifter seg ikkje, men blir buande heime med mor si. Ingvald er fiskar. Og han har børse, kvar haust er han ute på alkejakt, han skyt på hundravis med alker. Alkekjøtt er god mat. Lovisa

reinskar fjør og dun, heile familien har si eiga dundyne.

Men Albert Gundersen finn ikkje lengre ro på Holmen i krigstida. Han sel heile Baadeholmen til Karl Garvik i 1917, og flutter med familien sin til Haugesund.

På denne tida kjøper England opp ei mengd med sild, som skal lagrast i Espevær av Berner Garvik. Han finn lagerplass i blomehagen på Baadeholmen. Dei grev ut ein rullebane frå sundet opp til hagen, og her rullar dei inn på tusenvis av tunner, til heile hagen er full. Her blir tunnene liggjande i fleire år, til dei rotnar og stinkar.

Telefonstasjonen flutter over til dampskipskaien hos Larsen på hi sida av sundet, i 1919. No lyt dei henta varer frå dampskipskaien i føringsbåt over til krambua på Holmen. Men her er framleis krambu og bakar heile året.

Lovisa står no utan fast inntekt. Men rådlaus er ho ikkje. Ho tar seg arbeid med baking og sil-desalting. Og ho har to kyr. Det gamle fjøset ramla ned, men ho får tak i eit styrehus, her kan kyrne bu, dei står fornøgde og kiker ut gjennom styrehusglaset. Om somaren beiter dei på Ådnøy. Men i vårknipa må Lovisa sankta før. Ho ror ut i Nordøyane, her skjer ho tare langs stredene, ho slår det tunne graset som veks i holmane, og riv den mjuke lyngen.

I 1924 kjøper Ingvald Nilsen det store jordstykkjet som dei bygsla tidlegare. Og i 1950-åra sel han fyrst husgrunn til litle-syster si, Frida, og mannen hennar Alf Teigstad, og til bror sin, Oskar Nilsen sel han sjøhusgrunn.

Lovisa har då nær familie, velberga, busett kring seg på Holmen. Ho døyr 90 år gamal, i 1960.

Kari Shetelig Hovland

(Etter samtal med Lovisa Nilsen i 1954, då ho var 84 år gamal.)

Tilbakeblikk:

Kåso tidleg på 1960-talet.

Billedskanning: Bernt Emil Vika
Formgiving og sideombrekking: Knut Morland
Trykking: HBO, Haugesund